

Міністерство освіти та науки України
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

Циклова комісія мовно-літературних
дисциплін

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

СПІВВІДНОШЕННЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО ТА ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ НА ПРИКЛАДІ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Виконала
студентка групи В-41
відділення комп'ютерних та
видавничих технологій
Качерай Анастасія Миколаївна

Науковий керівник:
Доктор філологічних наук
Фінклер Юрій Едуардович

Оцінка _____

Тернопіль — 2021

Качерай А. М. Співвідношення ілюстративного та текстового матеріалу на прикладі підручників з української мови. Тернопіль: Галицький коледж імені В. Чорновола, 2021. 83 с.

У дипломній роботі розкрито поняття «навчальне видання» та «ілюстрація», їх типологічні особливості, функціональне призначення, різновиди й методика роботи редактора над навчальними виданнями. Зображено усі невідповідні співвідношення текстового та ілюстративного матеріалів підручників та запропоновано рекомендації щодо їх покращення. Дослідження складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Дослідження буде актуальним для студентів, які навчаються на спеціальностях «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Філологія», а також можуть бути використанні під час викладання предметів, пов'язаних із редагуванням навчальних видань та вивченні навчальної літератур.

Ключові слова: навчальне видання, підручник, функції видання, ілюстрація, різновиди ілюстрації.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ.....	7
1.1 Загальна характеристика навчальних видань.	7
1.2 Основні функції навчальних видань.....	12
1.3 Методика роботи редактора з виданнями навчальної літератури.....	17
РОЗДІЛ II ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІЛЮСТРАЦІЙ	22
2.1 Характеристика підручників щодо функціонального та типологічного призначення.	22
2.2 Різновиди ілюстрацій у книжкових виданнях	28
2.3 Характерні ознаки використання ілюстративного матеріалу у навчальних виданнях	33
РОЗДІЛ III АНАЛІЗ ТЕКСТОВОГО ТА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	40
3.1 Логіка зв'язку використання ілюстрацій та тексту в підручниках	40
3.1.1 «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко	40
3.1.2 «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова.....	46
3.1.3 «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук.....	53
3.1.4 «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний	59
3.2 Рекомендації щодо покращення співвідношення вербального та візуального матеріалу навчальних видань.	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Книга завжди була, є і буде актуальним заняттям для людини. Ще з давніх часів вона посідала одне з найважливіших місць в житті людини та вартувала шалених коштів, тільки заможні люди мали змогу придбати її. Але з розвитком людства, та, зокрема, технологій покращилась якість, швидкість та час виготовлення книги, вона стала доступною кожному охочому, хто прагне збагатити свої знання та вдосконалити вміння.

Зокрема важливе місце в житті учня, студента та викладача займає навчальна література. Усе найважливіше черпають звідти. Навики, знання, внутрішній світ, рівень інформаційної культури, етику, вихованість передається учню, читаючи підручник різних шкільних предметів. Навчальне видання повинне бути затвердження Міністерством освіти та науки.

Також прихильність учнів набирають підручники, в яких зображення може пояснити термін, або наочно викрити сенс розповідного чи описового тексту. Це нам допоможе виявити проведення опитування серед школярів. Навчальна література пояснює словами та оглядовістю зміст книги. Структуру навчальних видань досліджували: М. Тимошик [42], С. Антонова [1], Л. Серєда [39], Я. Кодлюк [21], А. Братко [7] та інші.

Актуальність дослідження полягає в тому, щоб збільшити популяризацію на якісну навчальну книгу, яка зможе зрозуміло для учнів 6-9 класів висвітлити знання, де співвідношення тексту та ілюстрацій буде ясне та чітке.

Мета дипломної роботи — дослідити співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу підручників української мови.

Мета дослідження передбачає реалізацію таких **завдань**:

- Ознайомитись із загальною характеристикою навчальних видань.
- Описати основні функції навчальної літератури.
- Переглянути методику роботи редактора з виданнями навчальної літератури.

- Охарактеризувати різновиди ілюстрацій у книжкових виданнях.
- Проаналізувати характерні ознаки використання ілюстративного матеріалу у навчальних виданнях.
- Порівняти співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу підручників української мови («Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко; «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова; «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний);
- Запропонувати рекомендації щодо покращення співвідношення вербального та візуального матеріалу навчальних видань.

Об'єкт дипломної роботи — підручники української мови («Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко; «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова; «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний).

Предмет дипломної роботи — співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу у структурі навчального видання.

Під час дослідження роботи використовували дані **методи**:

- 1) порівняльний: аналіз подібних і відмінних характеристик якості оформлення текстового та ілюстративного матеріалу даних підручників;
- 2) описовий метод для визначення термінів, які використовуються у роботі;
- 3) загальнонауковий, який полягає в аналізі, дедукції, індукції теоретичного підґрунтя дослідження на прикладі вибраних навчальних видань;
- 4) аналітико-систематичний для опрацювання спеціальної літератури;
- 5) метод узагальнення для написання підсумків.

Наукова новизна дослідження. Вперше досліджується співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу на прикладі

підручників з української мови («Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко; «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова; «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентиліук, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний).

Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні правильного поєднання текстового та ілюстративного матеріалу та порівнянні підручників української мови різних авторів та видавництв, при потребі надати рекомендації щодо покращення.

Практичне значення. Дані спостереження будуть актуальними для студентів, які навчаються на спеціальностях «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Філологія», а також можуть бути використанні під час викладання предметів, пов'язаних із редагуванням навчальних видань та вивченні навчальної літератури.

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, основної частини, що складається із двох розділів теоретичного матеріалу та одного розділу практичного, висновку, списку використаних джерел. У роботі міститься 24 малюнки, додатки.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ

1.1 Загальна характеристика навчальних видань.

У світовому онлайн дискурсі або друкованому форматі видань окреслено чимало трактувань визначення навчального видання. Цим питанням займалось чимало вчених, адже навчальна література є однією із найважчих форм опрацювання для автора та редактора. Підручники потребують ретельної підготовки випуску у світ. Це також стверджують С. Антонова та М. Тимошик [42].

За ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», навчальне видання — «це видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення і викладання формі» [13 ДСТУ].

За словами М. Тимошика, навчальне видання — це «підручник, навчальний посібник, курс лекцій, конспект лекцій» [41, с. 294]. Також доповнює, що «підручник — основне навчальне видання по дисципліні. Містить насамперед базові знання предмета. Вони включають перевірені дані та інформацію, розкривають методичні аспекти отримання знань у певній галузі та описують, що становить " школа " даної дисципліни. Підручник повинен бути затверджений Міністерством освіти і науки України як нормативне видання з відповідним грифом» [42, с. 295].

М. Скрипник трактує навчальне видання так — «видання, що містить систему вістей наукового чи прикладного характеру, викладену у формі, що зручна для вивчення і викладання, розраховану для учнів різного віку й рівня навченості [9].

За словами Е. Огара, «навчальне видання — видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, подані у формі, зручній для вивчення й викладання, і розраховані для учнів різного віку»[28, с. 36-37].

На офіційному сайті української бібліотечної енциклопедії навчальне видання трактують що це «видання, що містить систематизовані відомості наукового чи прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення та викладання формі; офіційно затверджене як таке. Один із основних засобів навчання і виховання, є невід'ємним елементом освітнього процесу, узгоджується з державними освітніми стандартами, навчальними планами та програмами» [45].

Т. Киричок та інші описують електронний навчальний підручник як «ЕНВ із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке, у зручній для вивчення і викладання формі, яке пройшло редакційно-видавниче опрацювання, призначене для розповсюдження, має вихідні дані» [15, с. 38].

Отож, можна зробити висновок, що навчальне видання обов'язково повинне містити систематизований виклад дисципліни, бути зрозумілим для вивчення учнем чи студентом та офіційно затвердженим.

Однією з характерних ознак навчальної літератури є його грифування відповідними освітніми установами, міністерствами, навчальними чи науковими установами.

Приступаючи до роботи на підручниках автор та редактор повинні враховувати відповідну читацьку аудиторію, відповідність навчальному процесу та частину певної ділянки знань й діяльності кожного читаючого.

Данні чинники формують ряд вимог щодо створення навчального видання, та, згодом, вплив навчального наповнення на читача та викладача.

Інформаційне наповнення підручника формують навички, уміння та в подальшому впливають на формування учня чи студента, як грамотного фахівця своєї справи.

А предмет навчальної книги визначається відповідними установами.

Розвиток суб'єкта, його поведінка, моральність, етичні принципи, вчинки, уміння, грамотність і це ще не увесь перелік вмінь, які досягає учень завдяки педагогічному впливу навчальної літератури.

Також існує безліч недоліків стосовно навчальної літератури, адже під час перевірки може з'ясуватися про можливі використання методичних принципів для самостійної роботи учня з предметом вивчення.

П. Буга виділяє недоліки навчальної літератури [8]:

- недосконалість потрібних міждисциплінарних взаємозв'язків у поданні навчального матеріалу;
- слабка послідовність навчального матеріалу в підручниках з різних програмних дисциплін;
- халатно підготовлений довідковий апарат навчальної книги;
- недостатня гарантованість безнастанності окремих видів підготовки (економічної, фізичної та інших);
- недосконалий перелік вимогливості щодо педагогіки та психології вищої школи;
- виклад програмного матеріалу без потрібного для структури профілю майбутнього фахівця;
- подання недостатньо опрацьованого матеріалу в зміст книг світоглядного, методологічного характеру;
- копіювання та плагіат навчального матеріалу;
- різноманіття структури навчальних видань та їх довідково-супровідного апарату;
- відмінність пояснень одних і тих самих понять, визначень, відсутність уніфікація термінології та позначень;
- невідповідність обсягу навчального матеріалу для заощадження часу, відведеного для самостійної роботи над літературою.
- авторський підхід подання ілюстрацій для підвищення інформативності навчального матеріалу та ефективної самостійної роботи учня;
- невідповідність або недостатній зв'язок із джерелами інформації, що поданні в матеріалі, з якими в подальшому може зіштовхнутись майбутній фахівець;

- зовсім різний підхід видавництва навчальної продукції до конструювання, їх художнього оформлення та поліграфічного виконання.

Цих пунктів переліку можна запобігти, якщо дотримуватись чіткої структури викладу навчального матеріалу, знань подачі навчальної дисципліни та розумінь потреби читача як основного споживача продукції.

Важливою характеристикою навчальних видань є її типологічні основи. Розглянемо декілька пропозицій.

Стандарт «Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів СОУ 22.2-02477019-07:2007», пропонує класифікацію навчальних видань залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів [30]:

- навчальні видання для молодшого шкільного віку (6-10 років включно, учнів початкової школи);
- навчальні видання для середнього шкільного віку (11-14 років включно, учнів У- УІІІ класів);
- навчальні видання для старшого шкільного віку, підлітків (15-18 років включно, учнів ІХ-ХІІ класів, спеціальних середніх загальноосвітніх навчальних закладів і абітурієнтів).

Навчальні видання для учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів залежно від характеру інформації поділяються на [30]:

- підручники;
- навчальні посібники (хрестоматія, курс лекцій, прописи тощо);
- практикуми (задачник, робочий зошит, завдання для контролю засвоєння знань тощо).

Навчальні видання залежно від навчальних дисциплін поділяють на [30]:

- гуманітарні (буквар, читанка, видання з мовознавства, літератури, історії, суспільствознавства, психології тощо);
- математичні (видання з арифметики, математики, алгебри, геометрії, логіки, інформатики тощо);

- природничі (видання з природознавства, екології, астрономії, фізики, хімії, географії, біології тощо);
- спеціальні (видання для професійної освіти з механіки, медицини, радіоелектроніки, хімічної технології тощо).

Російські вчені пропонують згрупувати навчальні видання за цільовим призначенням і характером інформації розділити їх на чотири блоки: програмно-методичний, навчально-методичний, навчальний, допоміжний.

Дотримуючись типології навчальних видань М. Тимошик, прагне зобразити її простішою та зрозумілішою, й спробував вибудувати її за місцем та поширеністю кожного із видів [43]:

- підручник;
- навчальний посібник;
- наочний посібник;
- курс лекцій;
- практикум;
- збірник вправ (або задач);
- хрестоматія;
- книга для читання тощо

Для навчальних видань характерна така специфіка [43]:

- 1) послідовність і строга системність подачі матеріалу (від простого до складнішого);
- 2) доступність викладу, зорієнтована на вікові особливості та освітній рівень читача;
- 3) чітка й детальна структурованість усіх складових змістової частини;
- 4) відповідність змісту та проблематики затвердженій програмі;
- 5) відібраний і перевірений практикою фактичний матеріал;
- 6) відсутність полеміки;
- 7) наявність блоків для самостійних завдань, контрольних запитань і вправ;

8) регламентоване державними стандартами художньо-технічне оформлення та високоякісне поліграфічне виконання.

Отож, навчальна література може визначатися по-різному, але окреслюється ідентичними типологічними ознаками, за якими її вирізняють з-поміж інших.

1.2 Основні функції навчальних видань

С. Антонова та М. Тимошик, стверджують про складність роботи над навчальною літературою через її змістову та структурну своєрідність. Дані навчальні видання потребуються складної та клопіткої праці, адже вони повинні виконувати різні та водночас найважливіші функції: інформативну, систематизаційну, виховну. Ці функції допомагають учню краще сприймати текст та збагачувати свій внутрішній світ, будувати певні моральні та етичні цінності. Також однієї із основних потреб у складанні та редагуванні навчальних видань є її внутрішня конструкція, композиція якої залежить від навичок, знань та умінь автора та удосконалення тексту, у разі потреби, редактора.

Розглянемо функції навчальної літератури за С. Антоновою та Л. Середою.

Як стверджує Л. Середя до головних функцій навчальних видань слід відносити [29, с. 8-10]:

- 1) управління процесом засвоєння змісту освіти;
- 2) інформаційна;
- 3) систематизаційна.

Допоміжні:

- 1) трансформування;
- 2) стимулювання;
- 3) координаційна;
- 4) закріплення матеріалу та самоконтроль;
- 5) раціоналізація;

- 6) самоосвіти;
- 7) виховна.

Управління процесом засвоєння змісту освіти — одна з найголовніших функцій, яка розкриває дидактико-методологічний зміст програми навчання, визначає добір, акцентування, порядок всього навчального матеріалу (текстів, завдань, прикладів тощо). Підручник — це розгорнута за часом і простором змістовна програма навчальної діяльності, побудована як послідовне наближення до реалізації цілей навчального предмета за допомогою дидактичних засобів управління пізнавальною діяльністю студентів та організації процесу засвоєння. Завдяки цій функції підручник стає для викладача засобом планування, підготовки та реалізації навчального процесу. Якщо книжка має бути навчальною і виконувати навчально-виховну функцію, вона повинна проектуватись як педагогічна система.

Інформаційна — відображає сутність навчальної книги як носія змісту освіти, який викладений за допомогою друкованого слова, ілюстрацій тощо. Навчальна література прилучає учня й студента до головних цінностей суспільства, найвищих досягнень людства. Тому книга, в якій не розкривається зміст освіти, не має достатньої інформації про нього, ніколи не стане навчальною, навіть якщо вона розрахована на навчання за допомогою практичних дій. Формування інформаційної функції підручника (навчального посібника) в процесі його створення передбачає насамперед високий науковий рівень навчального матеріалу.

Систематизаційна функція викликає кінцевий результат навчання — необхідність повного й цілісного засвоєння навчального матеріалу. Будь-яке навчальне видання має своїм змістом і зовнішньою структурою втілювати певну систему і слугувати їй у навчальному процесі.

Трансформування — теоретичні знання, наукові методи, характеристики професійної діяльності ніколи прямо не надають у навчальну книгу. Їх спеціально трансформують, тобто відбирають, дозують, групують,

оформлюють за логікою для кращого засвоєння: розуміння — запам'ятовування — застосування.

Функція стимулювання — відображає значення навчальної книги в закріпленні мотивації та стимулюванні навчання, підвищує зацікавленість учнів навчальним матеріалом, його можливостями та використанням на практиці.

Координаційна функція — дає змогу встановити взаємозв'язки з іншими джерелами та засобами інформаційно-предметного забезпечення, що становлять систему навчально-методичного забезпечення будь-якої дисципліни. Ця система містить дидактичні засоби навчання, створені з метою найповнішої реалізації навчально-виховних завдань та формування особистості фахівця. Ця функція збагачує і розкриває базові елементи змісту освіти, надає їм універсального характеру, встановлює глибокі внутрішні зв'язки між іншими дисциплінами.

Функція закріплення матеріалу та самоконтролю сприяє раціональній організації навчальної діяльності, самостійному оволодінню теорією та практикою, її визначають закономірності засвоєння навчального матеріалу. Вона забезпечує стійке засвоєння знань та вмінь, якого досягають за допомогою теоретичного матеріалу, повторень, вправ, систематизації, організації контролю та самоконтролю.

Раціоналізації — сприяє заощадженню часу викладача та студента, передбачає розпоряджанням власним часом та його витрат на оволодіння матеріалом, розв'язання завдань, використання допоміжних засобів та апарату орієнтації навчальних дій.

Самоосвіти — передбачає добір, спосіб подання та структурування матеріалу навчальної книги, її апарат мають забезпечувати ознайомлення з усіма можливими джерелами і засобами для самостійного опрацювання та оволодіння знаннями та навичками. Таким чином, задачі й вправи потрібно добирати так, щоб вони не тільки спонукали до розв'язання або пошуку нових знань і способів діяльності, а й засвоювались, що згодом відобразиться

на практиці. Кожний вид навчальної літератури має свій комплекс заходів для самоосвіти учня.

Виховна функція передбачає формування у студентів наукового світогляду, творчого мислення, культури слова, дбайливого ставлення до наукових знань та формування емоційно-мотиваційної сфери навчання. Ця функція відіграє провідну та сполучну роль. Усі інші сприяють розвитку особистості учня, його творчих можливостей, вихованню його наукового світогляду, високих громадянських якостей. Виховна функція має на меті гуманітарну спрямованість природничо-наукового знання за допомогою текстів, завдань, ілюстрацій тощо. Ефективність виховання в процесі навчання залежить від особистості викладача та реалізації в навчальній літературі перелічених вище принципів.

С. Антонова пропонує наступні функції [1].

Інформаційна функція реалізує подачу учневі певного обсягу інформації на певну тему. Спрямована на те, щоб дати розуміння понять і характеристик про об'єкти, предмети, явища навколишнього світу, про визначення себе як особистості, про методи і способи оволодіння інформацією.

Пізнавальна функція передбачає тим, що кожна дисципліна, кожен навчальний предмет передбачає засвоєння та оволодіння відповідною системою знань. Вони повинні бути чіткими, згрупованими та зрозумілими, звертаючи особливу увагу на ту інформацію, яка найбільше потрібна учневі.

Виховна функція пов'язана з формуванням учня, як особистості, його етичних та моральних норм, світобачення, розуміння того чи іншого явища, оволодіння оціночних якостей щодо вчинків, дійсності та оточення.

Комунікативна функція зображає зв'язки та відносини різного роду, проявляючи для читача його місце та роль в процесі розвитку, видозміни й взаємодії елементів дійсності. Звідси виділяється динамізм змісту, його зв'язок з минулим й сучасним станом описуваних питань.

Розвиваюча функція зосереджена на розвиток досвіду суспільних відносин, суспільної свідомості, культури й виробництва, знань про явища. Розвиток особистості забезпечує особистий ріст здібностей, розширення можливостей й удосконалення психофізичних і розумових операцій, мовної діяльності.

Організаційна функція реалізується кожним окремим виданням і певною впорядкованості цих видань через забезпечення серіалізації вивчення і викладання дисциплін, відображення їх взаємовідношення і взаємодії. Кожне із видань зорієнтоване на вже визначену категорію читачів, враховуючи можливості сприйняття змісту.

Систематизуюча функція забезпечує повноту навчання, системи знань і уявлень. Реалізується вона порядком відповідно до усталеного розуміння значущості знань та уявлень, формування ієрархічної структури інформації, критеріїв оцінки, вподобань особи, об'єднання частин у ціле, віддзеркаленням існуючої картини світу і місця в ній людини.

Зміст навчального видання визначається державними освітніми стандартами, методичними рекомендаціями щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів, матеріали яких допоможуть учням, студентам у подальшому розвитку.

На кожному етапі навчання створюється певний запас знань, формується певний рівень інформаційної культури особистості, який дозволяє їй брати участь у практичній діяльності й продовжувати свій розвиток далі.

Отож, дані функції навчальних видань багатогранні та різноманітні та створенні для того, щоб учень краще розумів та збагачувався розумово, пізнавав та вивчав світ правильно.

1.3 Методика роботи редактора з виданнями навчальної літератури

Перед редактором постає чимало роботи перед початком редагування навчального видання. Найперше, що йому потрібно — це розібратись в типології, звернути увагу на адресність читача та характер інформації. Ці чинники допомагають редактору краще зрозуміти, а пізніше і подати специфіку, яка притаманна цьому навчальному виданню.

Дотримуючись певної типології навчальних видань М. Тимошик, прагне зобразити її простішою та зрозумілішою, й спробував вибудувати її за місцем та поширеністю кожного із видів [43]:

- підручник;
- навчальний посібник;
- наочний посібник;
- курс лекцій;
- практикум;
- збірник вправ (або задач);
- хрестоматія;
- книга для читання тощо

На цьому список не варто закінчувати, адже існують ще інші види, які вже рідше використовують. До них можна віднести:

- навчальну програму;
- методичні вказівки;
- методичні рекомендації.

Вони не займають поширення серед видавництв через свій обсяг, адже це малоформатні видання, а також через, на даний час, не актуальність серед викладачів. Тому що шкільна програма завжди вдосконалюється та потребує втручання кваліфікованого педагога у підбір якісної та зрозумілої учням програми чи методичних рекомендацій.

Навчальне видання за своєю структурою та змістовими особливостями повністю відрізняється від збірника вправ. За таких обставин редактор змушений бути фахівцем у своїй справі та вміти розрізняти специфіку різних видів видань, щоб не допустити помилки під час верстки вже готового макету видання. Також важливим аспектом є читацька аудиторія, тому вона впливає безпосередньо на манеру та прийоми редактора, які повинні відрізнятись, наприклад, для дітей молодшої школи та для дітей старшої школи.

Стандарт «Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів СОУ 22.2-02477019-07:2007», пропонує класифікацію навчальних видань залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів [30]:

- навчальні видання для молодшого шкільного віку (6-10 років включно, учнів початкової школи);
- навчальні видання для середнього шкільного віку (11-14 років включно, учнів У- УІІ класів);
- навчальні видання для старшого шкільного віку, підлітків (15-18 років включно, учнів ІХ-ХІІ класів, спеціальних середніх загальноосвітніх навчальних закладів і абітурієнтів).

Окрім читацької адреси, характеру інформації, та, загалом типологія редактор повинен знати загальну методику написання.

М. Тимошик виділяє такі основні аспекти написання [43]:

- структурування змістової частини;
- забезпечення належного навчально-методичного рівня тексту;
- забезпечення взаємозв'язку текстового та ілюстративного матеріалу

Як зазначає М. Тимошик, «важливим етапом є сформулювати таку структуру видання, яка б відповідала притаманній схемі навчального видання: зміст, вступ або передмова, основний текст, інформаційно-пошуковий текст» [43].

Зміст у навчальному виданні розміщують на початку, одразу ж після титульної сторінки. Таким чином легше зорієнтувати читача на тому, про що йдеться в підручник, які основні параграфи, якщо це, наприклад, українська мова, або інформація, яка б була цікава для прочитання. Кожен заголовок, який поданий у змісті повинен ідентичний тому, що в основному тексті.

Обов'язковим у навчальному є вступ, або ж передмова, які теж розміщуються на початку підручника. Він повинен містити інформацію, яка розкриє мету вивчення дисципліни, його актуальність, розповідь або є опис основних завдань, які учень впродовж вивчення дисципліни повинен освоїти, поради щодо самостійного опрацювання певного матеріалу навчального видання.

Одним із найважчих етапів редакторської роботи можна назвати роботу над основним текстом. Тут редактор повинен точно та рівномірно структурувати елементи згідно з обраною автором системою рубрикації. Коли головним елементом навчального видання обрати розділ, то загалом його зміст повинен подаватись певною сходинкою для учня чи студента в оволодінні матеріалом підручника та засвоєнні знань. Підрозділи або заголовки можна виділяти жирним, курсивом, різною розрядкою для читабельності та привернення уваги. Звісно, що у сучасному світі існує безліч підборок рубрикацій, які по-різному сприймають такому колу читачів, як школярі. Тому рекомендують використовувати просту форму подачі інформації навчального матеріалу та рубрикацію.

Високого методологічного рівня підготовки навчального видання, можна досягти за допомогою наявності у підручниках навчальної літератури додатків, покажчиків (іменний, географічний тощо), списку скорочень, аббревіатур, позначень, перелік контрольних запитань, тобто за допомогою інформаційно-пошукового тексту. Всі ці елементи розміщують на останніх сторінках видання, після основного тексту. Також в будь-якому випадку чи інформаційно-пошуковий текст був написаний автором, чи редактором відповідальність за достовірність цих елементів несе редактор. Будь-які зміни

в тексті підручника після завершення формування показників (скорочення, додавання, правки, що неминуче призводить до зміни пагінації сторінок) становлять загрозу їхньої правдивості. Про це повинен пам'ятати, що автор, що редактор навчального видання.

Наступним етапом, за який повинен братись редактор — це забезпечення належного навчально-методичного рівня тексту.

За словами М. Тимошик, «працюючи над текстом, автор має пам'ятати про найважливіші завдання конкретного навчального видання: по-перше, дати учневі (студентові) певну систему знань; по-друге, допомогти йому легко засвоїти нормативну дисципліну; по-третє, активізувати творчий потенціал; по-четверте, сприяти формуванню особистісних начал» [43].

Саме ці характеристики мають спиратись на відпрацьований належним чином навчально-методичний рівень тексту. Для того, щоб була єдина система викладу матеріалу потрібно опиратись на точність, актуальність, доцільність, науковість, логічність та повноту матеріалу. Особливу увагу звертають на введення в текст понять та визначень, постановки контрольних запитань та вправ для самоперевірки, написання показників та формуванню висновків. Подвійної уваги вартують визначення до того чи іншого параграфу, адже воно може бути викладене не зрозумілій для читацької аудиторії формі або мати два і більше значень.

Також особливу уважним потрібно бути до завдань та запитань після кожного параграфу навчального видання. Варто уникати таких питань як: що, коли, як, навіщо, тому що вони розсіюють увагу школяра та не змушують охопити весь матеріал. Слід влучно підібрати питання, такі, на які учень зможе відповісти, глибоко проникнувши у тему. Можна формулювати їх так: чому, назвіть характерні тенденції, дайте порівняльну характеристику, аргументуйте тезу, ваша думка з приводу тощо. Дані запитання можуть викликами неабияку зацікавленість учня, що в подальшому допоможе йому самостійно знайомитись ще ширше із вивченням тої чи іншої теми.

Останній та не менш важливий етап — забезпечення взаємозв'язку текстового та ілюстративного матеріалу.

Тут редактор повинен враховувати такі чинники ще на підготовчому етапі редакційно-видавничого процесу.

1. Визначення критеріїв відбору ілюстративного матеріалу.

Критерії вибору концепції ілюстративного матеріалу насамперед залежить від адреси читача. Наприклад, для початкових класів та для учнів середніх класів найкраще використовувати образні малюнки, кольорові зображення, які є більш зрозумілишими та цікавими для учнів малого віку.

У підручниках з математичних дисциплін найчастіше використовують діаграми, схеми, таблиці, графіки, рідше малюнки. А для навчальних видань, які є гуманітарними характерні ілюстрації, малюнки пейзажів, портрети авторів, художників, визначних діячів української та зарубіжної культури.

2. Визначення місця розташування ілюстрацій по тексту.

Кожне зображення, ілюстрація, малюнок повинні бути "прив'язані" до тексту. Це є обов'язковою вимогою для підручників. Інколи автори можуть дозволити собі певні халатність по відношенню до подання у видавництво свій рукопис, де зображення у окремими блоками розміщенні наприкінці книги. Це дозволено тільки тоді, коли ілюстрації доповнюють зміст викладеного матеріалу. У випадку, коли зображальний матеріал поглинають або відображають розповідь матеріалу, то вони повинні бути розміщені на тих сторінках книги.

Отож, робота редактора є важкою та клопіткою. Також вона потребує ретельної підготовки випуску у світ навчальної продукції, як автора, так і редактора.

РОЗДІЛ II ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІЛЮСТРАЦІЙ

2.1 Характеристика підручників щодо функціонального та типологічного призначення.

Важливим аспектом підвищення якості навчальної програми є створення підручників нового покоління, які зможуть цілісно моделювати навчальний процес, що відображатиме його основні компоненти — викладання з боку вчителя, учіння та сприймання текстового матеріалу учнем та зміст виучуваного.

В. Плахотник запевняє, що технологічність підручника — «це така його властивість, завдяки якій він успішно виконує роль навчальної книги навіть при значних відхиленнях від умов, на які розрахований» [32, с. 13].

Досягненням дослідника є те, що назвав низку факторів, які безпосередньо впливають на технологічність навчальної літератури. До них можна віднести: зрозумілість навчального матеріалу; логічно викладений матеріал; простота структури та прийомів навчання; практичне співвідношення різноманітних типів завдань та вправ; послідовність вправ або завдань до тестового матеріалу; забезпечення підручника довідковим матеріалом; обсяг та логічна завершеність частин видання.

На думку О. Чоботаря, технологічний підручник має багато властивостей, зокрема: «функціональність, модульність, мобільність, гнучкість, ефективність, адекватність, відтворюваність, оптимальність, комплексність, прагматичність, структурність» [47, с. 31].

Автор запевняє, що технологічність шкільного підручника полягає не лише в встановленні його з певною технологією, але й у схожих рисах комфортного застосування, а саме: чітко вибудована послідовність розкриття навчального матеріалу — від ознайомлення до вжитку матеріалу на практиці — до вільного використання всіма набутими знаннями, вичерпність, повнота та насиченість кожної із груп змісту, достатня кількість та обсяг вправ і завдань, нескладність й результативність від використаних методів та

прийомів ознайомлення з матеріалом, високий емоційний та мотиваційний ефект від вивчання підручника, високі можливості використання та застосування цих матеріалів без значних змін чи доповнень.

Не менш цікавою у даному аспекті є думка О. Ляшенка, який вважає, що «шкільний підручник має бути об'єднаний з технологією навчання, яку проектує та впроваджує вчитель, однак виділяє, що, по-перше, певна технологія навчання неявно завжди присутня в підручнику, але дуже важливо, щоб вона не була жорстко детермінованою і не змушувала педагога рухатись слідом лише за нею; по-друге, технологічність навчальної книги буде оптимальною тоді, коли міститиме щонайбільше елементів технології навчання, не лімітуючи творчість педагога на занятті ні за методами навчання, ні за формами діяльності учнів» [26, с. 60-61].

Функціональність є головною та невід'ємною ознакою технологічного підручника, завдяки їй забезпечується повноцінна реалізація провідних функцій навчальної книги, які адресовані молодшим школярам, — інформаційної, розвивальної, виховної та мотиваційної.

Неабияке значення для обґрунтування методики аналізу технологічності підручників для початкової школи, мають технічні характеристики навчальної книги.

Шкільний підручник повинен відповідати одній з ознак технологічності — структурності. Вона виражається в чіткому поділі змісту навчальної книги на структурні компоненти — навчальний матеріал, апарат організації засвоєння знань, зображальний матеріал та апарат орієнтування. Кольорове і шрифтове виділення опорних слів, висновків, схем роблять навчальний матеріал більш доступним, зрозумілим, таким, що відразу «кидається в очі».

Зробити книгу зручною для читання та користування, зменшити навантаження на учня під час роботи з навчальним матеріалом, створити достатньо щільний та привабливий підручник — основне призначення поліграфічного оформлення. Зручний формат видання, читабельний шрифт,

охайність написання, чітка рубрикація, зрозумілі заголовки, вдалі сигнальні позначення, якісний друк, гарно підібрана композиція сторінок й розворотів, титульного аркуша, чіткість друку книги сприймається як витончене та цілісне оформлення підручника.

Отож, базуючись на результатах наукового пошуку М. Самотіс [38], структурними компонентами технологічності підручників для початкової школи є:

- підручник як стратегічна й тактична модель процесу навчання;
- підручник як самовчитель;
- функціональність навчальної книги;
- узгодженість підручника з певними технологіями навчання;
- технічність підручника.

Як стратегічна й тактична модель шкільний підручник в процесі навчання:

- цільова спрямованість підручника (те, з якою метою подано навчальний матеріал);
- змістова спрямованість підручника (здатність підручника дати уявлення, чого навчати дітей);
- відображення засобами підручника системи методів та прийомів навчання (те, яким чином буде подаватись матеріал учням);
- форми організації навчальної діяльності учнів, представленні у підручнику.

Підручник як самовчитель в процесі навчання:

- побудова підручника повинна враховувати основні процеси навчання: сприймання, усвідомлення й осмислення нового матеріалу (підготовчі, вступні та пробні вправи); закріплення та застосування (наявність коментованих, тренувальних, творчих, контрольних вправ та вправ за зразком);

- мотиваційний компонент шкільного підручника як самовчителя (присутність завдань різного рівня складності, задля зацікавлення новим пізнавальним матеріалом, наявність ілюстрацій, схем-міркувань тощо);
- змістовий компонент шкільного підручника як самовчителя (застосування засвоєних знань, вмінь та навичок у підручнику, використання нових знань та способів діяльності);
- процесуальний компонент шкільного підручника як самовчителя (окреслення із змісту підручника ходу процесу учіння: присутність завдань, які спрямовують учня ставити запитання, усвідомлення того, що є метою діяльності (відповіді на запитання: що я роблю, для чого, які засоби потрібні для вирішення тої чи іншої дії тощо), на прогноз цієї роботи (який буде результат), на усвідомлення якості роботи (адекватна самооцінка й самоаналіз виконаних дій); наявність завдань, спрямованих на активну, частково-пошукову та творчу діяльність учня).

Функціональність навчальної книги в процесі навчання:

- інформаційна функція: основні види знань (середовище, що оточує людину, різносторонні способи діяльності, систему цінностей), їх взаємозв'язок; види діяльності, які спрямовують учня використовувати набуті знання на практиці; відповідність навчальній програмі; інформативно обґрунтований підбір навчального матеріалу; науковість й доступність викладу; систематичність і послідовність пред'явлення знань;
- розвивальна функція: присутність завдань, які впливають на психічний розвиток учня, формування його загальнонавчальних вмінь та навичок (організаційних, загальномовленнєвих, загальнопізнавальних і контрольно-оцінних), розквіт творчих здібностей;
- виховна функція: система цінностей (відношення до людей та своєї країни), відображена у підручнику; інформативно обґрунтований їх відбір (особистісно визначена спрямованість), відповідність матеріалу специфіці предмету; цілісні способи включення орієнтованого матеріалу в

шкільний підручник (навчальні тексти, які інформують про ті чи інші цінності людини; завдання, які дозволяють оцінити події, які відбуваються; завдання, які допомагають залучити увагу учня в ситуації вибору цінностей);

- мотиваційна функція: за допомогою засобів формування в учнів інтелектуальних відчуттів, похвальних мотивів навчання; заохочування пізнавальних потреб та інтересів учня; змістове забезпечення емоційності навчання (емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, підбір інформації, яка буде корисною для школярів, застосування цікавих пізнавальних матеріалів); процесуальне забезпечення мотиваційної функції (присутність завдань, які допоможуть розкрити почуття та переживання учня стосовно сфери діяльності дійових осіб твору, автора тощо, організація навчальної діяльності школяра за допомогою засобів підручника, а саме: застосування індивідуальних та групових форм діяльності, ігрових зразків тощо; персоніфіковане формулювання запитань; подача матеріалу так, щоб заохотити учня до висловлення власної думки щодо ситуацій, вчинків, трактування; присутність таких засобів, які стимулюють та підтримують успіхи в навчанні).

Узгодженість підручника з певними технологіями в процесі навчання:

- напрямок підручника на організацію навчального співробітництва: присутність таких завдань у шкільному підручнику, що розгортають діалог вчителя з учнем, на вільний вибір навчальних завдань; заохочення учня до праці, використовуючи різні форми організації діяльності — групової, індивідуальної та фронтальної;

- організація засобами підручника диференційованого навчання: присутність завдань “із зірочкою”; вправ, спрямованих на репродуктивну, частково-пошукову і творчу діяльність; розрізнення завдань за різним ступенем самостійності учня та формою організації навчання;

- узгодженість підручника з технологією організації навчальної проектної діяльності: присутність таких завдань, які спонукають школяра на проектну діяльність, проблемно-пошукових завдань;
- відтворення засобами шкільного підручника ігрової навчальної технології: представлення у змісті видання ігрових ситуацій, дидактичних ігор, ігор пошукового характеру (числові лабіринти, відгадування загадок, розв’язання ребусів, розбирання головоломок); за допомогою організації засобами гри спонукати учня до різних видів діяльності — виконавчої, репродуктивної та конструктивно пошукової;
- орієнтація навчальної книги на природовідповідні педагогічні технології: застосування елементів народної педагогіки (українських народних прислів’їв, приказок, загадок, скоромовок, потішок, співанок, символів України); елементів, що відображають побут рідного народу, рідного краю, традиційні святкування.

Технічність навчальної книги у процесі навчання:

- чітко структурований текст, вдале кольорове та шрифтове виділення основних та допоміжних слів, висновків, схем тощо;
- достатньо підібрано ілюстрацій до навчального матеріалу, які полегшують процес виділення та запам’ятовування головного;
- повтори основних думок у тексті й посилання на внутріпредметні та міжпредметні зв’язки;
- однаковий формат для всіх підручників одного класу, м’яка обкладинка з поліефірним покриттям, міцна основа, чіткий шрифт.

Отож, технологічність шкільного підручника включає такі структурні компоненти: підручник як стратегічна і тактична модель процесу навчання; підручник як самовчитель; реалізація засобами підручника провідних функцій навчальної книги; узгодженість підручника з певними технологіями навчання; технічність навчальної книги. До кожного із структурних

компонентів виокремлено низку основних критеріїв, за якими варто досліджувати якість навчального видання.

2.2 Різновиди ілюстрацій у книжкових виданнях

Найвідповідальніший момент у створенні власного видання — це його художнє оформлення. Вибір форми, зручність, привабливий зовнішній вигляд є одними з основних елементів, на які звертає увагу читач, і які викликають зацікавлення до вже змісту книги.

У виданнях різного напрямку можна побачити малюнки, фото, діаграми, які доповнюють та в певній мірі пояснюють текст. Все це можна назвати одним словом ілюстрації. Це слова походить від латинського «*illustratio*», що в перекладі означає освітлення, наочне зображення.

Ілюстрацію можна розглядати у двох тлумаченнях. Перше — пояснення інформаційної насиченості тексту через картинки, малюнки, графічні об'єкти, а друге — це область мистецтва, певна територія митців, що супроводжує пояснення літературних та наукових творів.

За словами Е. Огар, «ілюстрація — це зображення у виданні, основне призначення якого зрозуміло пояснити текст, за допомогою наочної образотворчої форми допомогти читачеві краще зрозуміти зміст книги, який важко передати у текстовому вигляду» [28].

Глибокого, специфічного та своєрідного творчого підходу вимагає ілюстрація книг. Художні твори можуть бути представлені і без ілюстрування, адже читаючи такий твір, можна самостійно створити картинку в уяві, але поданий малюнок автора зможе краще пояснити його ідею та зрозуміти його так, як він цього прагне. Певним чином ілюстрація може збагатити зорово та привернути увагу. Основною метою подання у літературний, художній, науковий твір ілюстрації — це наочно продемонструвати та пояснити матеріал автора.

Розташування, характер ілюстрації, її вибір повинен відповідати читацькому призначенню та цільовій аудиторії видання, які зможуть точно, якісно, зрозуміло пояснити текст через графіки, діаграми, малюнки та фото.

Слід розглядати різні види образотворчої інформації про книгу як один єдиний і не розривний художній твір. Побудова книги, її зовнішня та внутрішня ілюстративна інформація, змістовність повідомлення взаємодіють між собою, зливаються та служать конкретній меті — створенню її закономірної художньої структури. За словами Б. Тяпкін стверджує, що дана інформація «є різною за своїм значенням, місцем у творі та зв'язком з текстом, тому поділяється на такі види: пізнавальна, художньо-образна та декоративна» [44, с. 5-6].

Перший із видів — це *пізнавальні види* образотворчої інформації, який широко застосовуються в різних творах. Їм властива чіткість вираження функціональної особливості зображуваного предмета або явища в зв'язку зі специфікою текстового повідомлення. Прикладом даного пояснення можуть підпорядковуватись малюнки, фото, діаграми, креслення.

За допомогою цього виду література виявляє характер емоційного впливу на читача, збільшує наочність викладу та його змістовність. Основна функція пізнавальних зображень — збільшити, розширити можливості читача щодо пізнання змісту твору, того, що його оточує, зуміти пояснити логіку викладу.

Найчастіше пізнавальний вид образотворчої інформації застосовують в навчальній, науковій, технічній, науково-художній, науково-популярній літературі. Для всіх характерна документальність.

Художній редактор та художник перед початком роботи над вище сказаними видами літератури, перш ніж приступити до роботи та до розробки проєкту оформлення видання, повинні визначити, насамперед систему зв'язків: ілюстрація — книга (тип видання та зміст тексту) — читач (цілі та вимоги). Тому що оформлення пізнавальної книги, його специфіка,

призначення, аудиторія мають містити ілюстрації, які виконують функцію передачі наочної інформації тексту.

У художній літературі широко застосовується наступний вид — *художньо-образний*. Зміст і форма літературного твору та його стиль визначають структуру ілюстрації та книжкового організму в цілому. Художник повинен дуже уважно прочитати текст, зрозуміти його і простежити за авторськими ідеям та сюжетними лініями. Існують різні підходи до художньо-образного тлумачення зображення в книзі. Підбираючи ілюстрацію, важливо розуміти, що вона може бути пов'язана з текстом та йти за літературним виконанням автора, або навпаки, доповнювати враження читача ідеєю та розвивати його уяву. Цей вид допомагає читачу більш досягнути зображальну форму та створити літературний образ.

Порівнюючи художньо-образний вид образотворчої інформації з пізнавальною, то у першому варіанті можна ілюстрацію підібрати таку, яка б розвивала уяву читача та, яка безпосередньо проходить через авторську фантазію художника, а пізнавальний вид ілюстрацій повинен містити достовірну інформацію зображення об'єктивної реальності.

Загалом текст видання та ілюстративний матеріал тісно пов'язані між собою. Фото, малюнки можуть чітко пояснити текст наочно, без важких визначень, а можуть дозволити читачу «додумати» щось власне.

Досить часто в оформленні видання використовують *декоративний вид* зображень. Для привабливого вигляду книги використовували символіку, емблематику, орнамент.

За словами М. Тимошика, «незалежно від критеріїв поділу на ті чи інші групи, практично в усіх видах літератури зустрічаються такі різновиди зображень: фотографія, малюнок, креслення (рисунок), схема, діаграма, карта, план»[42].

Всі перераховані види ілюстрування мають свої типологічні особливості як в основному їх розумінні, так і в застосуванні в тексті й

поліграфічному виконанні. Редактор повинен опрацювати ці моменти та добре знатися на них, щоб якісно виконати свою роботу.

Фотографія — це зафіксований фотомеханічним пристроєм максимально точно за зовнішніми даними предмет або подія; один із видів ілюстрування у різнобарвних кольорах або чорно-білому варіанті.

Такий вид зображення широко застосовується практично у всіх видах видання, адже фото містить документальність, точність, актуальність та достовірність тої чи іншої події чи явища.

З розвитком технологій фотографії можна легко обробляти, тобто, якщо є певні розмитості, то за допомогою програм фотошопу або інших комп'ютерних програм можна їх забрати, якщо потрібно зробити ефект старого фото або просто додати предмет на фото, то це може виконати кваліфікований майстер. Звісно, не всі фото таким чином можна “врятувати”.

Малюнок — це вид ілюстрування, який полягає в тому, що є створюваний художником, який є власне автором, виплеском його уяви на папір, грою емоцій або ж це під замовлення, ескіз, натури або слів відображення змісту тексту в точності до співвідношенні з оригіналом.

Малюнок за своїм виконанням поділяється на види:

- художній;
- технічний;
- перерисований.

Художній малюнок ґрунтується на основі творчої думки художника, який повинен дотримуватися канонів образотворчого мистецтва. Ці малюнки можуть створюватись до конкретного літературного твору, уяви автора про його бачення дійсності, за допомогою опису певного предмета або дійства.

Малюнок може нести в собі реальну написану автором історію або бути вигаданим, абстрактним уявленням.

Технічний малюнок призначений для точного відтворення технічних приладів, механічних деталей в їх зовнішньому та внутрішньому вигляді.

Якщо художній вид ілюстрацій може спиратися на уяву автора або ескіз, то даний вид образотворчої діяльності ґрунтується у відповідності з геометричними законами, де домінує строга точність масштабних співвідношень із оригіналом.

Перерисований малюнок полягає у штриховому відтворенні фотографій.

Креслення або рисунок — це виконаний за допомогою геометричних креслень малюнок, який зображений у вигляді точок, ліній, штрихів тощо.

Даний вид ілюстрування призначений для швидкого та наочного вивчення матеріалу.

Схема — це зображення, яке створюється умовним методом в переданні загальних рис предмета, явища чи об'єкта. Редактори часто говорять, що схема це спрощений варіант креслення.

Відповідно до читацького призначення видання, його проблематики схеми поділяють на дві групи: довільні та регламентовані.

Сенс довільних груп полягає в тому, що вони народжуються в уяві автора або художника і складаються відповідно до творчого замислу зображення того чи іншого предмета.

На відмінно від довільних схем, регламентовані будуються на чітких правилах технічного креслення або спеціальних нормативних документів, зафіксованими галузевими стандартами. Кожен елемент відповідає нормам творення.

Діаграма — графічне зображення, яке вибудоване завдяки цифровим даним, це умовно кількісна або часова динаміка процесів чи явищ.

Діаграмні величини будуються за допомогою умовних позначень: ліній, фігур, значків тощо.

Для створення діаграм застосовується широкий вибір графічних форм — лінійні, стовпчикові, колоподібні, стрічкові, фігурні.

Графік — це зображення, яке будується за допомогою координат і викреслюються у вигляді двох або більше прямих, проведених по точках функціональних значень.

Карта — зображення, яке відтворює і позначене відповідною системою умовних знаків зменшене узагальнене або часткове зображення земної кулі чи іншого небесного тіла, космічного простору.

План — це вид ілюстрування, об'єкти якого зображені умовно на певній земній ділянці.

Отож, можна зробити висновок, що різновидів ілюстрацій є досить багато, тому автори навчальних видань мають можливість обирати на підручників тільки якісні та зрозумілі до тексту ілюстрації.

2.3 Характерні ознаки використання ілюстративного матеріалу у навчальних виданнях

Багато вчених зробили свій внесок у вивченні та значенні ілюстративного матеріалу у структурі навчального видання. Перші висловлювання щодо проблематики використання наочних зображень відображено у наукових працях В. Сухомлинського [40], К. Ушинського [41], Т. Лубенця, С. Русової [36], Я. Коменського та їхніх послідовників.

Вже з другої половини XX ст. дана проблема набула актуальності і нею захопились багато вчених, зокрема, у докторській дисертації Я. Кодлюк «обґрунтував дидактичні основи використання ілюстративного матеріалу в підручниках, адресованих молодшим школярам»[22].

Як стверджує Я. Кодлюк, «інтегровані підручники для початкової школи представлені двома видами: ті, що об'єднують навчальний матеріал кількох освітніх галузей, та ті, які інтегрують зміст освіти у межах одного навчального предмета» [22].

Посилення розвивальної спрямованості навчальних книг відбувається шляхом включення в них завдань не лише на формування загальнонавчальних умінь і навичок, а й на збагачення сенсорного досвіду

молодших школярів, на розвиток у них творчих здібностей та емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

Вагомий внесок у вивчення ілюстративного матеріалу як наочності у шкільних підручниках надав Л. Занков. На його думку, поєднання слова вчителя з ілюстрацією сприяє формуванню спостережливості й уважності в учнів за умови забезпечення установки на спостереження. «Установка є тим стимулом, який стимулює учнів використовувати у процесі спостереження знання й навички. Отже, змушує уважніше читати текст твору, щоб краще зрозуміти сутність ілюстрації до нього» [18, с. 54].

Для дітей середнього шкільного віку, які володіють навичками читання досить важко зрозуміти та правильно сприйняти лише тестовий матеріал без ілюстрацій. Чимало дослідницьких робіт було проведено, щоб довести цей факт. Одну з них провів А. Братко та стверджує, «під час дослідження були проаналізовані дані, які можуть підтвердити вагомий вплив візуальної інформації на засвоєння навчальної програми» [7]. У результаті дослідження виявлені наступні факти:

- людина сприймає ілюстративну інформацію в 60 000 тисяч разів швидше в порівнянні з текстом. Через зір людиною сприймається 90% інформації;
- продуктивність людини є вищою на 17%, яка працює із візуальною інформацією. Загалом, деталі ілюстративного матеріалу згадуються краще;
- для обробки візуального матеріалу задіяні майже половина нейронів головного мозку людини. Майже 70% сенсорних рецепторів є у очах;
- в середньому учень читає всього лише 28% слів, які опубліковано на сторінці;
- зображення пробуджують мотивацію до читання на 80% для учня;
- медпрацівники встановили, що лише 70% текстової інформації людина сприймає читаючи інструкцію медикаментів. Якщо ж подати її у вигляді картинок, людина засвоює 95% інформації. Це також стосується й

дитячої літератури. Діти легше сприймають візуальний матеріал, аніж текстовий;

- використання в інструкціях візуального контенту збільшує попит у людей в половину разів більше, тобто в 50%, аніж виклад рекомендацій у текстовому форматі;

- дитина пам'ятає 70% зображальної інформації та 20% прочитаної.

Пам'ять людей зорієнтована на те, щоб відображати 80% інформації, яка була отримана шляхом візуального сприйняття.

Варто зазначити цей факт, саме він опирається на два канали сприйняття інформації: візуального та кінестетичний. За словами А. Братко, «у цьому і полягає секрет ефективності сприйняття матеріалу» [36, Братко].

Таким чином, з вище переліченого, можна зробити висновок, що ілюстративна інформація дає змогу краще розуміти та засвоювати новий матеріал.

Дітям шкільного віку легше відображати у своїй пам'яті ілюстрації-образи, аніж рядки тексту. Тому важливим чинником вдало виготовленої продукції є правильно визначена роль ілюстрацій для дітей та зрозуміле поєднання візуального та текстового контенту.

Якісні книжкові ілюстрації повинні бути:

- зрозумілі учням відповідної вікової класифікації;
- естетичні, які доповнюють текст та викликають бажання до прочитання матеріалу;
- гармонійні, які переплітаються з текстовим матеріалом й легко, у взаємодії, доповнюють його;
- не суперечать тексту, відповідають дійсності викладеного у матеріалі;
- послідовні, кожен малюнок повинен продовжувати та підтримувати зв'язок з попереднім, витримані в одному стилі та відповідають хронології подій;
- виконані в спокійних тонах, які гармонійно будуть сприйматись учнем у зоровому насиченні;

- оточені «повітрям», тобто повинні містити білий фон. Малюнки не можуть займати всю сторінку видання, потрібно мати також «порожні» місця, які допоможуть краще зосередити увагу учня та сприйняти написане.

Ілюстрація у виданнях повинна дітям допомогти створити художні образи, які допоможуть адекватно сприйняти текст, сформуванати читацьку концепцію – відтворити уяву.

Ілюстративний матеріал на обкладинці видання, а також безпосередньо в текст орієнтують учня в змісті книги. Загалом візуальна інформація забезпечує привабливість книги.

Одним із найважливіших призначень підручника полягає у виконанні ним засобу навчання для викладача. Неабияк конкретизує даний аспект проблеми положення І. Лернера про підручник як стратегічну й тактичну (методичну) модель навчання.

Якщо це стратегічна модель, то вона відображає основні елементи, такі як: цілі, прийоми і методи, зміст, організаційні форми. Але, водночас, на думку І. Лернера, «кожен шкільний підручник є тактичною моделлю навчального процесу, оскільки пропонує його універсальну структуру. Вже запропоновану модель викладач перетворює її, спрямовує на готовий навчальний процес головні ознаки з урахуванням індивідуальних рис учня та його вікових особливостей, тип школи та умови, у яких це відбувається»[19, с. 147].

На думку О. Кучерук, «у навчальному підручнику певною мірою вже є запрограмована методика навчання. Цей вид навчальної літератури несе в собі готовий своєрідний сценарій майбутнього навчального процесу, тому що закріплює не тільки зміст дисципліни, основні методичні підходи до його викладання, а й прийоми навчання»[25, с.14] Серед них можна виділити: запитання, які допоможуть проаналізувати ілюстрації, зразки алгоритмів, приписів, зміст рекомендацій щодо виконання практичних завдань тощо.

Отож, шкільний підручник як стратегічна й тактична модель допомагає педагогу в процесі навчання втілити в життя одну з основних функцій

навчальної літератури — управління процесом засвоєння змісту освіти. Даний критерій відображає ознаку технологічності — проєктованості — й може відображати особливості підручника через запитання з метою аналізу ілюстрацій, алгоритмів, приписів, змісті рекомендацій щодо виконання практичних завдань тощо.

Але з іншого боку навчальне видання призначене для учня, який на початку вивчений матеріал засвоює за допомогою викладу педагога, а потім самостійно вивчає книгу. Дане вміння посідає важливе місце та значущості в молодому шкільному віці, коли навчальна література є основою для вироблення загальнонавчальних умінь та навичок, сприяє відповідальності до вивчення матеріалу, самостійності у виконанні завдань, наполегливості у починаннях й, нарешті — вміння вчитися як ключової обізнаності початкової загальної освіти.

За словами О. Савченка, «якісний підручник повинен поступово, але послідовно й наполегливо готувати дітей до самонавчання»[37, с. 6].

За словами відомого дидакта О. Савченко, така ознака пов'язана з двома важливими моментами:

- «сучасний підручник повинен мати виразні ознаки певної навчальної технології, тому що, переглядаючи його зміст, педагог зумів організувати майбутню діяльність учня»;

- «підручник повинен поступово готувати учня до самонавчання. Даний аспект має відображатись в мотиваційному напрямку, адже у зміст підручника використовуються різні засоби заохочення та підтримки успіху учня в його самостійному вивченні та процесуальному напрямку, який розкривається за допомогою автора, що спроектовує текст матеріалу, завдання так, щоб розкрити потенціал учня до самостійного вивчення»[37, с. 6].

В нашому розумінні технологічність підручника ґрунтується на тому, що це є засіб навчання для вчителя, тобто педагог пропонує певний зразок

організації навчання для школярів та для учня, який забезпечується оволодінням знаннями, навиками та вміннями, а також виявляє зацікавленість до навчання.

Завдяки такому твердженню, де навчальна книга ефективно виконує роль засобу навчання як для вчителя, так і для учня, відповідає ознакам технологічності й відображає певні технології навчання з урахуванням домінуючої парадигми освіти.

Основним засобом підручника як самовчителя є дидактично обґрунтована система навчальних завдань і вправ, складена з урахуванням змістового, мотиваційного та процесуального компонентів навчання, які мають наводитися в навчальній книзі в певній послідовності.

До таких вправ належать (за В. Онищуком):

- пропедевтичні (підготовчі);
- увідні, спрямовані на засвоєння знань;
- пробні, які поглиблюють розуміння навчального матеріалу, забезпечують його збагачення і формування на цій основі відповідних умінь;
- тренувальні, що передбачають закріплення, повторення теоретичного матеріалу, удосконалення первинно набутих умінь і формування навичок. Серед зазначеного виду завдань виділяють вправи за зразком – завдання з повною орієнтувальною основою дії (зразком може бути не лише результат виконання завдання (його оформлення), а й спосіб отримання цього результату); за інструкцією – передбачають наявність вказівок щодо порядку виконання дій, які можуть даватися як в усній, так і в письмовій формі (такі завдання виконуються переважно письмово, мають репродуктивний характер, однак порівняно з попередніми вимагають від учнів більшої самостійності); вправи за завданням – це вправи без зразка, але на готовому матеріалі, з чітко сформульованими запитаннями;
- творчі використовуються на етапі перенесення засвоєних знань, умінь і навичок у нестандартні умови, тобто забезпечують оволодіння складними вміннями;

— контрольні.

Наведені в такій послідовності завдання і вправи тісно пов'язані з основними етапами процесу навчання – засвоєння нових знань (сприймання матеріалу, його усвідомлення й осмислення (розуміння), закріплення) та застосування на практиці. Звідси випливає важлива вимога до завдань і вправ підручника як самовчителя – їх розташування у книзі з урахуванням основних етапів процесу навчання. Таким чином, технологічність підручника для початкової школи передбачає наявність вправ, що спрямовані на підготовку до сприймання навчального матеріалу, на засвоєння нових знань, на закріплення вивченого, на контроль і корекцію результатів навчання. Така побудова навчального змісту певним чином алгоритмізує роботу учня, а відтак полегшує процес самостійного оволодіння знаннями.

Отож, є досить багато вимог щодо правильного використання ілюстративного матеріалу у навчальній літературі, та порад, які допоможуть це зробити бездоганно.

РОЗДІЛ III АНАЛІЗ ТЕКСТОВОГО ТА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1 Логіка зв'язку використання ілюстрацій та тексту в підручниках

3.1.1 «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко

Здійснимо аналіз підручника «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко.

Тут дотримані вимоги, які зазначені у Наказі Міністерства освіти і науки України. Матеріал викладений згідно з програмою навчання з урахуванням знань для учнів 11-12 років, присутня новизна, зрозумілість, основне виділено, на що звертається увага школяра, присутня єдність структури, доступність викладу інформації, підпорядкованість.

Проаналізуємо підручник щодо типологічних особливостей.

Залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів це:

- навчальне видання для середнього шкільного віку, тому що підручник розрахований для учнів 6 класів.

За характером інформації це:

- підручник, адже тут систематизовано відомості наукового або прикладного характеру.

Залежно від навчальних дисциплін це:

- гуманітарний підручник, тому що містить відомості із дисципліни української мови.

Даний підручник написано в строгій системності подачі матеріалу, доступно поданий текстовий матеріал, вправи зрозумілі для учнів 6 класу, чітка й детальна структурованість усіх складових змістової частини видання, присутні блоки для самостійних завдань, контрольних запитань і вправ.

Підручник «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворона, В. А. Солопенка виконують такі функції:

- управління процесом засвоєння змісту освіти, адже даний підручник розкриває дидактико-методологічний зміст програми навчання, визначає добір, акцентування, порядок всього навчального матеріалу (текстів, завдань, прикладів тощо);
- інформаційну, тому що відображає сутність навчальної книги як носія змісту освіти, викладений за допомогою текстового та ілюстративного матеріалу;
- пізнавальну, тому що навчальний матеріал є чітким, згрупованим та зрозумілим, звертаючи особливу увагу на ту інформацію, яка найбільше потрібна учневі;
- виховну, адже формує особистість учня, його соціалізацію, вміння адаптуватись у ситуаціях, прояви оціночних якостей щодо подій тощо;
- функцію стимулювання, тому що матеріал навчальної книги мотивує та стимулює учня до вивчення змісту;
- координаційну функцію, адже поданий матеріал дає змогу встановити взаємозв'язки з іншими джерелами та засобами інформаційно-предметного забезпечення, що становлять систему навчально-методичного забезпечення будь-якої дисципліни;
- функцію закріплення матеріалу та самоконтролю, тому що подання матеріалу сприяє раціональній організації навчальної діяльності, підготовки учня до самостійного оволодіння теорією, а згодом закріплення знань на практиці;
- функцію раціоналізації, адже матеріал підручника сприяє заощадженню часу викладача та студента;
- функцію самоосвіти, тому що поданий матеріал допомагає учневі забезпечувати ознайомлення з усіма можливими джерелами і засобами для самостійного опрацювання та оволодіння знаннями та навичками;
- систематизуючу, адже вона забезпечує повноту навчання, системи знань і уявлень.

Підручник «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко наділений такими структурними компонентами.

Як стратегічна й тактична модель процесу навчання видання містить відображення засобами підручника системи методів та прийомів навчання.

Як самовчитель враховує основні процеси навчання: сприймання, усвідомлення й осмислення нового матеріалу.

Функціональність навчального видання передбачена всіма функціями: інформаційною, розвивальною, виховною та мотиваційною.

У даному підручнику представленні такі різновиди ілюстрацій, як пізнавальні та художньо-образні.

Пізнавальні види ілюстрацій допомагають зрозуміти текст та створюють цілісну картинку того, про що йдеться у вправі. Найчастіше зустрічаються фото та малюнки. Даний вид ілюстрацій представлений на сторінках 8, 11, 18, 19, 22, 29, 35, 36, 43, 47, 49, 53, 57, 66, 67, 73, 83, 88, 92, 94, 102, 103, 121, 122, 130, 140, 144, 159, 164, 165, 172, 177, 181, 182, 185, 188, 195, 199, 204, 209, 211, 215, 223, 227, 230.

Художньо-образний вид ілюстрацій доповнює враження читача ідеєю, розвиває його уяву. Даний вид ілюстрацій представлений на сторінках 23, 25, 38, 51, 91, 98, 109, 112, 151, 173, 191, 222.

У навчальному виданні також представленні вправи, де по ілюстрації потрібно розказати, що на ній зображено або про кого йдеться. Приклади таких завдань представлено на сторінках 14, 27, 45, 78, 104, 114, 115, 131, 155.

Підручник «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко містить негармонійні поєднання текстового та ілюстративного матеріалу. Розглянемо детальніше.

На сторінці 25 (див. Мал. 1) представлено малюнок вечора на Україні. До даної ілюстрації немає жодних вказівок, що з нею потрібно робити та до чого вона там присутня.

К. Крижицький. Вечір на Україні

Малюнок 1. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

На сторінці 51 (див. Мал. 2) представлено малюнок сухотрав'я та грибів та вправу, у якій йдеться про цінність лісу. На нашу думку, дана ілюстрація не є відображення справжнього лісового царства.

99. І. Спишіть текст, вставляючи пропущені букви. Визначте відміну і відмінювання іменників.

НЕОЦІНЕННЕ БАГАТСТВО

Ліс — це б..гатство д..ржави, якому немає ціни. Ліс — це здоров'я річки, з..млі й людини, сьогоднішній і завтрашній день комах і птаха, зайчати і білченяти, ол..няти й козулі. Без лісу немає води і з..млі, повітря і чистого неба. Ми повинні більше тр..вожитися, щоб не згасла в людях пильність і любов до природи. Ми маємо цінувати і б..регти свого з..леного друга (За О. Дмитренком).
II. Чому ліс називають зеленим другом? Складіть усну розповідь про дари лісу, використовуючи репродукцію картини Віктора Євдокимова «Лісовий дарунок».

В. Євдокимов.
Лісовий дарунок

Малюнок 2. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

На сторінці 57 представлено фото хлопця з кішкою та вправу, у якій йдеться про домашніх улюбленців. На перший вигляд, все співпадає та доповнює один одного. Але, якщо спершу поглянути на фото, то здається, що у вправі буде йтись про улюбленця хлопчика — кішку, а не загалом про домашніх тварин людей. На нашу думку, краще було б обрати фото багатьох домашніх улюбленців.

На сторінці 73 (див. Мал. 3) представлено фотографію зозуленя в гнізді та вправу, у якій йдеться про трясогузок. Ілюстративний матеріал плутає розуміння учнів про даний вид птахів.

149. І. Перекладіть текст українською мовою і запишіть. Підкресліть іменники четвертої відміни.

У трясогузок в гнізді вивелось шість голых птенчиків. Пятеро трясогузёнок были похожи на родителей, а один намного больше остальных. Сначала все малыши вели себя одинаково. Но однажды, пока трясогузки летали за кормом, птенец-великан вытолкнул из гнёзда своих братьев. Вскоре он подрос и покрылся перьями. Оказалось, что птицы выкормили кукушонка. К осени он совсем вырастет. А когда улетит, родители-сироты никогда больше не встретятся с кукушонком (За В. Бианки).

Зозуленя у гнізді

Малюнок 3. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

На сторінці 94 представлено фото квітів безсмертників та подано вірш про різновиди квітів на морозі. На нашу думку, для кращого розуміння поезії слід обрати квіти на снігу.

На сторінці 112 (див. Мал. 4) зображено малюнок українських селян під час роботи та вправу про історію виникнення міста Херсон. На нашу думку, дана ілюстрація не допомагає краще зрозуміти текст, а навпаки плутає.

ХЕРСОН

Херсон був заснований 1778 року як база чорноморського флоту з фортецею і кораблебудівною верф'ю. Нині це — обласний центр України. Названо місто на честь стародавнього Херсонеса, залишки якого збереглися поблизу сучасного Севастополя. Давньогрецьке слово *херсонес* означає «півострів».

Малюнок 4. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

На сторінці 130 (див. Мал. 5) представлено фото гарної української дівчини, а також вправа, у якій розповідається про вінок та плетіння його з різних квітів. На перший погляд здається, що у тексті буде розповідатись про українок, їх красу, національний одяг, а не про плетіння вінку. На нашу думку, найкраще було б обрати фотографію віночка.

286. I. Спишіть текст, вставляючи, де треба, пропущені букви і розділові знаки. Виділені прикметники розберіть як частину мови.

Найкращою оздобою дівчини є вінок. Плетуть вінки з квітів маку синіх волошок білого ромен-зіл..я чорнобривців та дикої рожі... У плетін..і вінків нашими дівчатами досягнуто не мен..шого мистецтва, як у шит..і, ткан..і та мереж..ві. Залежно від інд..відуал..них ..дібностей, так комбінують барву і форму квітів у вінку, що він стає мистец..ким твором і підкреслює красу дівочого облич..я (За О. Воропаєм).

Вінок — краса дівчини

II. Усно опишіть дівчину, зображену на фотоілюстрації. Вживайте у своїй розповіді прикметники.

Малюнок 5. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

На сторінці 222 (див. Мал. 6) представлено малюнок зливи та вправу, у якій йдеться про грозу. На нашу думку, ілюстрація не зовсім підходить до тексту, адже вона не є чіткою й перше, що кидається в очі — жінка в червоному платті.

надвечір'я. У небі тарахкотіло, грюкало, тріщало, гупало. Здрігалася, коливалася земля, і, здавалося, цьому буйству і шаленству не буде кінця. Грім гримів без угаву, і видно було в світлі блискавиць, як степом переносяться, наздоганяючи один одного, водяні вихори (В. Малик).

II. Складіть і запишіть три-чотири речення за картиною Юрія Пименова, використовуючи в кожному безособові дієслова.

Ю. Пименов. Злива

494. Попрацюйте в парах. Спишіть речення, вставляючи, де треба, пропущені букви. Підкресліть безособові дієслова. Визначте,

Малюнок 6. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

У підручнику також є вдале поєднання текстового та ілюстративного матеріалу. Їх виявлено набагато більше, аніж невдалих. На сторінці 8 (див. Мал. 7) зображено розфарбовану карту України, якщо поглянути на ілюстрацію, то одразу буде зрозуміло, що у тексті буде йтись про Україну, її

масштаби та області. Такими ж вдалими є приклади на сторінках 23, 29, 35, 43, 49, 66, 67, 83, 88, 92, 98, 102, 103, 121, 122, 140, 144, 151, 159, 165, 172, 173, 177, 181, 182, 185, 188, 191, 195, 209, 211, 215, 227, 230.

Малюнок 7. Ілюстрація підручника «Українська мова. 6 клас»

А. А. Ворон, В. А. Солопенко

Отож, у підручнику «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко виявлено, що не всі ілюстрації гармонійно поєднуються з текстом вправ.

3.1.2 «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова

Почнемо аналізувати підручник з української мови.

У підручнику «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова дотримані вимоги, які зазначені у Наказі освіти і науки України, а саме відповідність навчального матеріалу визначені програмі, актуальність та новизна матеріалу, відповідність читацькій адресі та колу читачів, доцільність викладеного матеріалу для учнів 7 класів. Цікаві матеріали та правила обрамлені в рамочки та виділені яскравими кольорами для того, щоб звернути увагу учнів на основне.

Розглянемо навчальне видання за типологічними особливостями.

Залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів це:

- навчальне видання для середнього шкільного віку, адже містить матеріали розраховані на учнів віком 12-13 років.

За характером інформації це:

- підручник, адже це джерело знань з конкретної дисципліни, а саме української мови, що збагачена правилами вивчення її та вправами для закріплення знань.

Залежно від навчальних дисциплін це:

- гуманітарний підручник, тому що містить відомості наукових знань і види діяльності з певної дисципліни, а саме української мови.

Інформація, яка подана у підручнику «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазової є зрозумілою для кола її читачів, неперенасичена зайвим матеріалом, чітко поданий матеріал, від простого до складнішого, наявність блоків для самостійних завдань, контрольних запитань і вправ.

Розглянемо детальніше підручник за функціональним призначенням. Навчальне видання виконує такі функції:

- функцію управління процесом засвоєння змісту освіти, тому що розкриває дидактико-методологічний зміст програми навчання, визначає методи та принципи викладання матеріалу;
- інформаційну, адже матеріал видання дає змогу розуміти характеристику про об'єкти, предмети, явища навколишнього світу, про визначення себе як особистості, про методи і способи оволодіння інформацією;
- пізнавальну, тому що даний предмет передбачає засвоєння та оволодіння відповідною системою знань. Матеріал викладено зрозуміло, чітко та лаконічно;

- виховну, адже набуті знання формуються учня як особистість, вибудовують його етичні та моральні норми, світобачення, розуміння того чи іншого явища, ставлення до себе та оточуючих;
- комунікативну функцію, тому що допомагає зобразити зв'язки та відносини різного роду, проявляючи для школяра його місце та роль в процесі розвитку, видозміни й взаємодії елементів дійсності;
- розвиваючу, адже дає змогу особистості розвивати свій особистий ріст здібностей, вмінь та навичок, розширювати можливості й удосконалення психофізичних і розумових операцій, мовної діяльності;
- організаційну, тому що навчальний матеріал підручника зорієнтований на вже визначену категорію школярів, враховуючи їх можливості сприйняття змісту;
- систематизуючу, адже реалізується порядок відповідно до усталеного розуміння значущості знань та уявлень, формування ієрархічної структури інформації, критеріїв оцінки, вподобань особи та її місце в житті.

Даний підручник є технологічним, адже відповідає таким структурним компонентам.

Як стратегічна й тактична модель, даний підручник в процесі навчання розкриває те, з якою метою поданий навчальний матеріал, а також дає уявлення про що навчати дітей.

Як самовчитель, підручник ознайомлює та спрямовує учня на самостійне вивчення поданого в навчальному виданні матеріалу.

Функціональність навчальної книги зумовлена такими функціями, як розвивальна, виховна та інформаційна.

Технічність навчальної книги полягає у структурованості тексту, повторях основних думок у тексті й посилання на внутріпредметні та міжпредметні зв'язки.

Підручник «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазової містить такі види ілюстрацій: пізнавальні та художньо-образні.

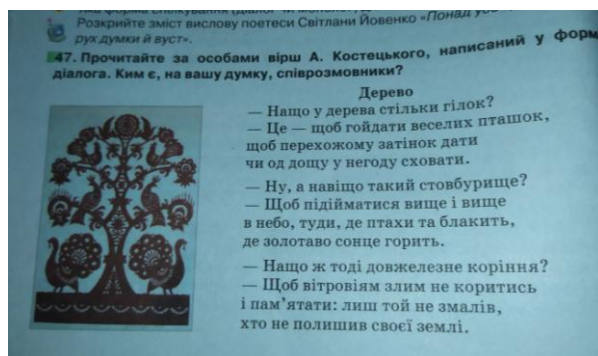
Пізнавальному виду образотворчої інформації, властива чіткість вираження функціональної особливості зображуваного предмета або явища в зв'язку зі специфікою текстового повідомлення. У виданні представлена малюнками та фотографіями. Даний вид спостерігається на сторінках 11, 25, 35, 42, 53, 55, 56, 57, 58, 68, 70, 82, 89, 91, 93, 96, 100, 101, 102, 105, 109, 125, 136, 153, 163, 167, 175, 179, 189, 198, 205, 206, 217, 218, 223, 225, 231, 236, 246, 250.

Художньо-образний вид образотворчої інформації пов'язаний з текстом та йде за літературним викладом автора, або навпаки доповнює враження читача ідеєю, розвиває його уяву. У навчальному виданні представлена на сторінках 16, 30, 32, 41, 46, 61, 64, 87, 94, 108, 114, 118, 119, 122, 144, 148, 156, 161, 165, 173, 177, 180, 193, 197, 199, 209, 220, 238, 243.

У підручнику присутні вправи, де по зображенню потрібно описати що це, а також що вони розкривають тощо. Вони представлені на сторінках 11, 16, 41, 56, 64, 91, 105, 118, 156, 165, 173, 177, 180, 189, 193, 197, 220, 231, 243, 250.

У навчальному виданні «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова представлені негармонійне поєднання текстового та ілюстративного матеріалу. Розглянемо детальніше.

На сторінці 30 (див. Мал. 8) представлено вірш про дерево та малюнок деревця, але не простого, а у вигляді декору, нагадує українську вишивку на полотні. На нашу думку, краще б було обрати фото одного або кількох дерев.

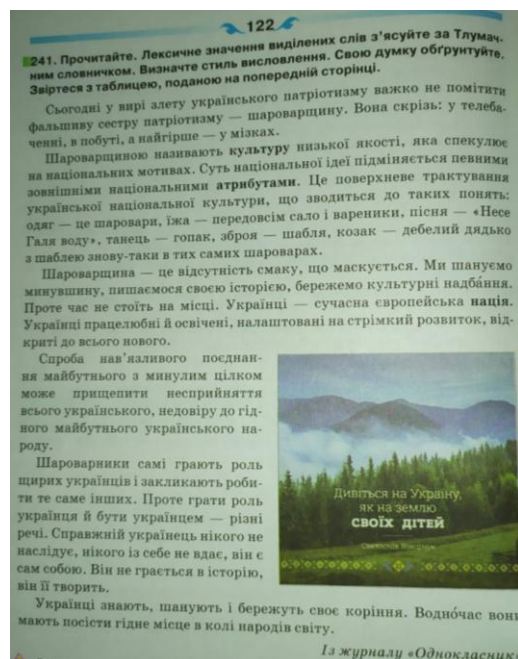
Малюнок 8. Ілюстрація підручника «Українська мова. 7 клас»

О. П. Глазова

На сторінці 87 представлено малюнок хлопчика біля води та гір й текст, у якому йдеться про створення кращої країни та ролі людини в ній. Якщо спершу поглянути на ілюстрацію, то не зрозуміло про що буде йти мова у вправі.

На сторінці 102 представлено фото гарної української дівчини, а також вправа, у якій є план як плести віночок. На перший погляд здається, що у тексті буде розповідатись про українок, їх красу, національний одяг, а не про плетіння вінку. На нашу думку, найкраще було б обрати фотографію віночка.

На сторінці 122 (див. Мал. 11) представлено фотографію українських Карпат та слоган Святослава Вакарчука про Україну. У вправі, де є дана ілюстрація, йдеться про фальшиву сестру патріотизму — шароварщину, розкриття даної теми. На нашу думку, ілюстрація зовсім не поєднується із текстом.

Малюнок 11. Ілюстрація підручника «Українська мова. 7 клас»

О. П. Глазова

На сторінці 175 є вправа, у якій йдеться про сервіс «Єдині», який дає змогу самостійно створити аватар, а також додано фото даного сервісу. Якщо спершу поглянути на ілюстрації, то можна сказати, що це візитки. На нашу думку, для кращого сприйняття та розуміння фотографій, слід їх підписати.

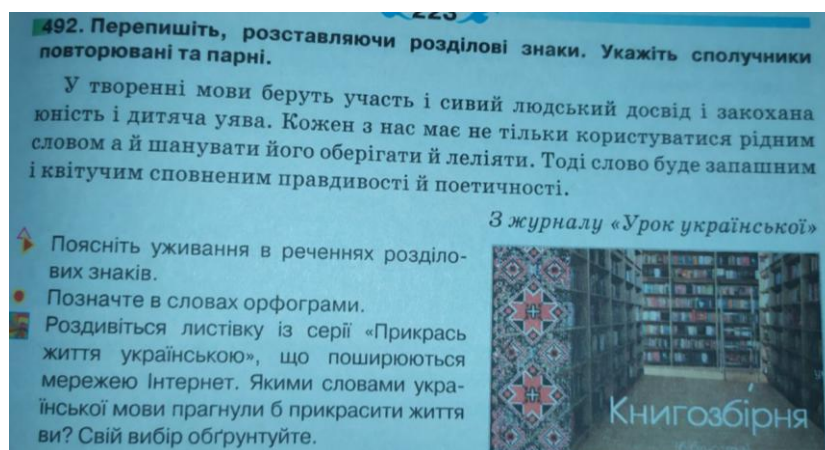
На сторінці 209 (див. Мал. 12) є малюнок дівчини-весни та вправу, у якій представлено прислів'я. На нашу думку, даний текстовий та ілюстративний матеріали не поєднуються.

Малюнок 12. Ілюстрація підручника «Українська мова. 7 клас»

О. П. Глазова

На сторінці 223 (див. Мал. 13) представлено фото книгозбірні, а також вправу, де йдеться про красу українського слова. Якщо спершу побачити ілюстрацію, то здається, що у тексті вправи буде розповідатись про книги та бібліотеку.

Малюнок 13. Ілюстрація підручника «Українська мова. 7 клас»

О. П. Глазова

У даному підручнику також представлено гармонійне поєднання текстового та ілюстративного матеріалу. Фото та малюнки вдало доповнюють вправи видання та є зрозумілі для школярів віком 12-13 років. Наприклад, на сторінках 25, 42, 55, 57, 70, 89, 91, 125, 207, 217, 218 тощо.

Отож, можна зробити висновок, що у підручнику «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова, зустрічаються не відповідність текстового та ілюстративного матеріалу, а також перенасичення не зрозумілими для дітей 12-13 років фотографій.

3.1.3 «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдасенко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

Охарактеризуємо підручник з української мови.

Підручник «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдасенко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук видано згідно вимог, які зазначені у Наказі Міністерства освіти і науки України, а саме це новизна матеріалу, відповідність навчальній програмі з урахуванням знань, присутній зв'язок підручників з однією дисципліною, а саме української мови, доступність форми викладу навчального матеріалу для учнів 8 класів тощо.

Залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів це:

- навчальне видання для середнього шкільного віку, адже підручник розрахований для учнів 8 класів.

За характером інформації це:

- підручник, адже це джерело знань з конкретної дисципліни, місце та роль відіграють важливе значення в системі навчання.

Залежно від навчальних дисциплін це:

- гуманітарний підручник, тому що містить відомості із дисципліни української мови.

Інформація навчального видання роз'яснена просто та зрозуміло для учнів 8 класу, теоретичний матеріал викладений чітко та коротко, присутні питання для самоконтролю та домашні завдання, зміст та проблематика відповідає затвердженій програмі.

Проаналізуємо підручник «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук щодо функціонального призначення. Навчальне видання виконує такі функції:

- управління процесом засвоєння змісту освіти, адже розкриває дидактико-методологічний зміст програми навчання та реалізує цілі навчального процесу;
- інформаційну, тому що передає зміст навчальної книги, прилучає учня до головних цінностей суспільства, найвищих досягнень людства;
- систематизаційну, адже своїм змістом і зовнішньою структурою втілює певну систему і слугує їй у навчальному процесі;
- функцію трансформування, тому що теоретичні знання, методи, прийоми оформленні за логікою для кращого запам'ятовування учнями;
- функцію стимулювання, яка підвищує зацікавленість учнів навчальним матеріалом, його можливостями та використанням на практиці;
- координаційну, адже підручник допомагає учням встановити взаємозв'язки з іншими джерелами інформації, що становить систему навчально-методичного забезпечення будь-якої дисципліни;
- функцію закріплення матеріалу та самоконтролю, адже за допомогою підручника учень раціонально організовує свою навчальну діяльність, самостійно вивчає теорію, яку згодом засвоює на практиці;
- функцію раціоналізації, адже за допомогою неї, учень передбачає свій час на оволодіння матеріалом, розв'язання завдань;
- функцію самоосвіти, тому що матеріал навчальної книги підібраний так, що учень набирається нових знань й засвоює їх;
- виховну, адже вміщений в підручник навчальний матеріал сприяє розвитку особистості учня, його вмінь та навичок, культурного розвитку тощо.

Підручник «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюка, І. В. Гайдаєнка, А. І. Ляшкевича, С. А. Омельчука добре структурований. Він наповнений такими структурними компонентами технологічності: підручник як

стратегічна й тактична модель процесу навчання, підручник як самовчитель, функціональність навчальної книги.

Як стратегічна й тактична модель процесу навчання підручник містить цільову та змістову спрямованість.

Як самовчитель враховує основні процеси навчання: сприймання, усвідомлення й осмислення нового матеріалу.

Функціональність навчального видання передбачена всіма функціями: інформаційною, розвивальною, виховною та мотиваційною.

У навчальному виданні представлені такі різновиди ілюстрацій, як пізнавальні та художньо-образні.

Пізнавальний вид ілюстрацій орієнтує та допомагає учню створити цілісну картину із текстового та зображального матеріалу. Найчастіше зустрічаються фото, рідше малюнки. Даний вид ілюстрацій представлений на сторінках 15, 17, 19, 28, 31, 32, 36, 42, 68, 74, 82, 88, 116, 118, 123, 132, 172, 187, 196, 208, 219, 257.

Підбираючи ілюстрацію до *художньо-образного виду* важливо розуміти, що вона може бути пов'язана з текстом та йти за викладом автора, або навпаки доповнювати враження читача ідеєю, розвивати його уяву. Даний вид ілюстрацій представлений на сторінках 7, 10, 12, 24, 48, 50, 52, 60, 78, 96, 111, 120, 130, 144, 148, 158, 170, 177, 186, 218, 225, 234.

У підручнику зустрічаються ілюстрації відповідно до вікової класифікації.

Також представлені ситуації, до яких додано ілюстрацію, яку потрібно описати відповідно до поставленої теми. Такі завдання допомагають учням думати та збагачувати свої знання. Приклади таких завдань представлено на сторінках 7, 12, 17, 19, 28, 42, 48, 68, 78, 88, 96, 116, 118, 120, 144, 148, 177, 208, 218, 257.

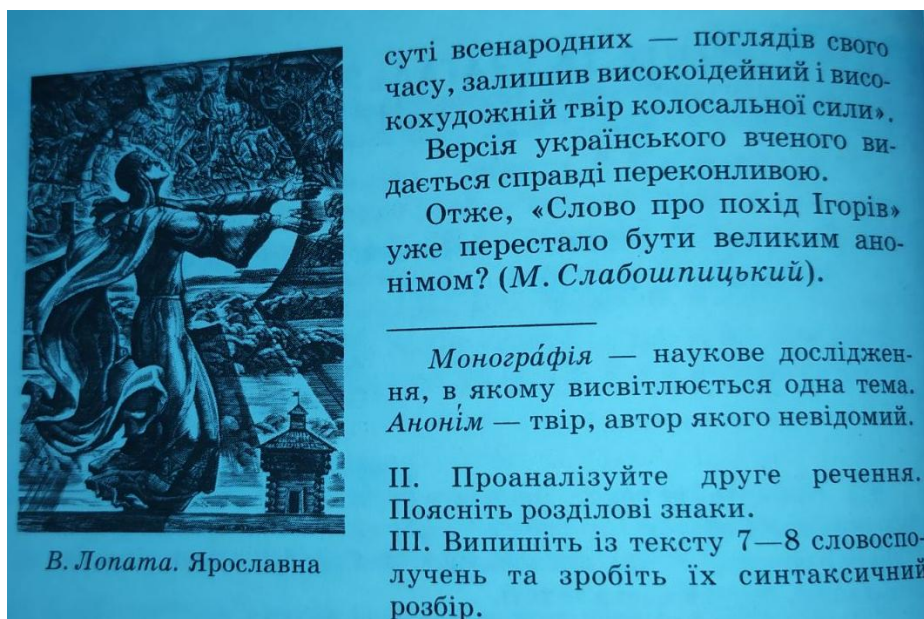
На нашу думку, таких вправ забагато. Вони набридають учням і відштовхують від виконання. Найкраще обрати тільки до окремих тем такі

завдання, і, тоді, на нашу думку, учням краще буде запам'ятовуватись навчальний матеріал й вони зможуть легко його зрозуміти.

Зустрічаються вправи-ігри, де потрібно по фотографії відгадати хто зображений на ній, або в якому місці. Такі завдання змушують дітей в ігровій формі навчатись. Приклади таким вправ представлено на сторінках 24, 60, 170.

У підручнику «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюка, І. В. Гайдаєнка, А. І. Ляшкевича, С. А. Омельчука зустрічається не гармонійне співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу.

На сторінці 10 (див. Мал. 14) є вправа, де йдеться про загадку «Слово про похід Ігорів» та до неї прикріплене фото Ярославни. На нашу думку, краще було б обрати фотографію монографії, яка одразу підкаже про що буде йтись у тексті.

Малюнок 14. Ілюстрація підручника «Українська мова. 8 клас»

М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

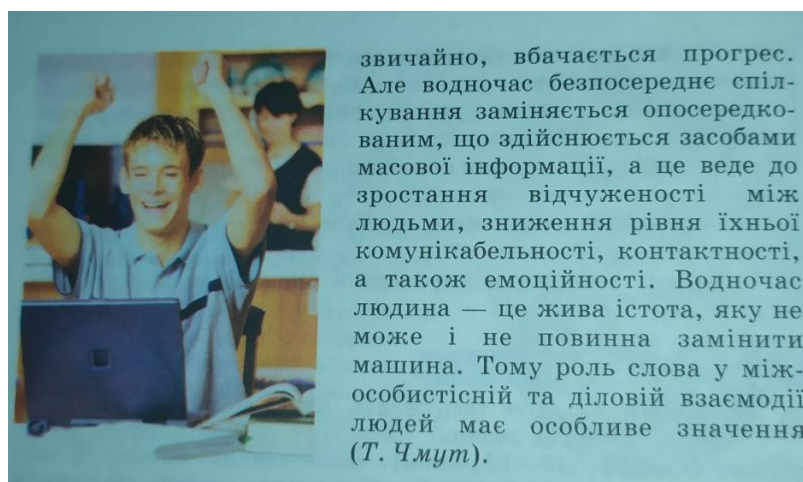
На сторінці 32 зображено фото Києво-Могилянської академії та текст, у якому йдеться про Петра Могилу, який навчався там. Якщо глянути на зображення, складається думка, що у вправі йтиме мова про академію, а не про митрополита. На нашу думку, це фото слід замінити на портрет Петра Могили.

Малюнок 14. Ілюстрація підручника «Українська мова. 8 клас»

М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

На сторінці 52 (див. Мал. 15) представлено фото задоволеного хлопця, який споглядає в ноутбук та вправа, у якій йдеться про слово у спілкування, яке з часом змінюється на спілкування через технічні засоби, зокрема комп'ютери. Якщо перше побачити зображення, то може скластись думка, що у тексті буде йти мова про те, що хлопець дистанційно заклав сесію та радіє тощо.

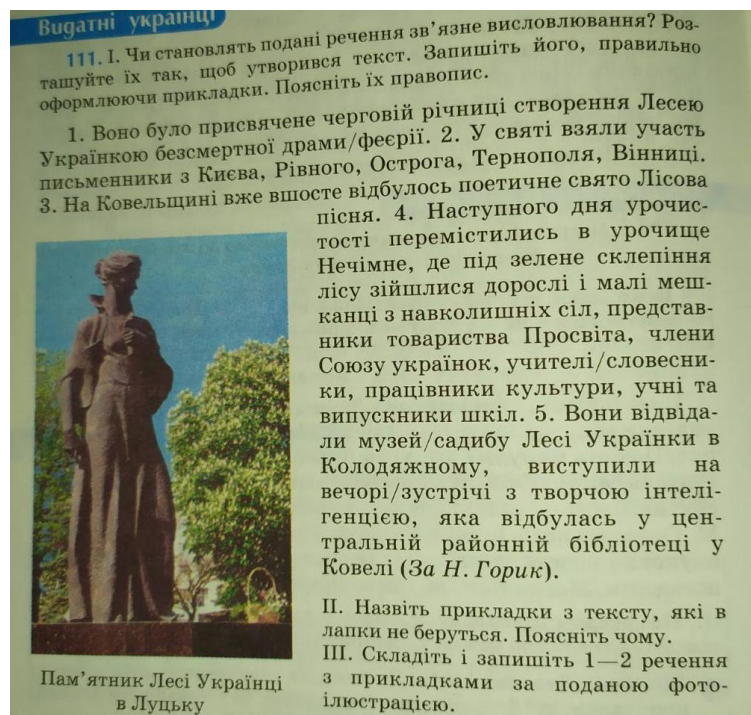

Малюнок 15. Ілюстрація підручника «Українська мова. 8 клас»

М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

На сторінці 187 є вправа, в якій йдеться про пісню «Їхав козак за Дунай», яка не є народною, а має свого автора Семена Климівського та прикріплений малюнок, де козаки збираються у похід. Поглянувши на зображення, складається думка, що у тексті буде розповідатись про козаків та їх похід на ворога, а не про легендарну пісню, автором якої за історичними фактами є Семен Климівський. На нашу думку, краще було б обрати портрет автора.

У даному підручнику є також вдале поєднання ілюстрацій з текстом. Наприклад, на сторінці 74 (див. Мал. 16) одразу кидається у вічі фото пам'ятника Лесі Українці, що одразу дає зрозуміти про що буде йти мова у вправі. Такими ж вдалими є приклади на сторінках 82, 111, 123, 132, 172, 186, 196, 219, 234.

Малюнок 16. Ілюстрація підручника «Українська мова. 8 клас»

М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

Отож, у підручнику «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук виявлено не гармонійне поєднання ілюстративного та текстового матеріалів, а також перенасичення вправ, де по зображенню потрібно скласти речення або описати його. Також, на нашу думку, слід більше наситити зображальним матеріалом вправи, де

йдеться про певну особистість або опис місцини (наприклад с. 157, 164, 175, 181, 193, 211, 241 і т. д.). Але у навчальному виданні зустрічається й гармонійне поєднання зображального та текстового матеріалу.

3.1.4 «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний

Насамперед, здійснимо типологічну характеристику підручника «Української мова. 9 клас» О. В. Заболотний.

Тут дотримані вимоги, які зазначені у Наказі Міністерства освіти і науки України. Матеріал викладений згідно з програмою навчання з урахуванням знань для учнів відповідного віку, присутня новизна, уніфікація термінів та теоретичного матеріалу, важливий зміст виділений у рамочку, на яку звертається увага; тут є єдність структури, доступність викладу інформації, підпорядкованість тощо.

Охарактеризуємо підручник за типологічними критеріями.

Залежно від вікової категорії учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів це:

- навчальне видання для старшого шкільного віку, підлітків, адже він розрахований на учнів загальноосвітніх навчальних закладів у віці 15 років.

Залежно від характеру інформації це:

- підручник, тому що в ньому послідовно та систематично викладено матеріал для учнів, які його вивчатимуть.

Залежно від навчальних дисциплін це:

- гуманітарний підручник, адже містить відомості з дисципліни «Українська мова».

Для підручника «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотного характерні такі ознаки: послідовність та доступність викладу навчального

матеріалу, чіткість й деталізація у вправах та у вправах для самостійного виконання учнем.

Проаналізуємо підручник щодо функціонального призначення.

Підручник «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотного виконує всі основні та допоміжні функції, а саме:

- управління процесом засвоєння змісту освіти, адже він розкриває змістову програму навчальної діяльності і слугує для вчителя засобом підготовки планування та реалізації навчального процесу;
- інформаційну, тому що відображає сутність навчальної книги як носія змісту освіти, викладений за допомогою друкованого тексту, ілюстрацій, формул, позначень тощо;
- систематизаційну функцію, адже підручники викликають кінцевий результат навчання — необхідність повного й цілісного засвоєння навчального матеріалу;
- трансформування, тому що підручники побудовані за методом: розуміння — запам'ятовування — застосування, що є головною ознакою даної функції;
- функція стимулювання, адже у підручниках з української мови викладено матеріал так, що стимулює учнів до навчання, підвищує їх зацікавленість навчальним матеріалом й можливостями та використанням на практиці;
- координаційну функцію, адже вміст підручників збагачує і розкриває базові елементи змісту освіти, надає їм універсального характеру, встановлює глибокі внутрішні зв'язки між іншими дисциплінами, що допомагають формуванню свідомості майбутнього фахівця;
- функцію закріплення матеріалу та самоконтролю, адже питання для самоконтролю в кінці кожного параграфу сприяють раціональній організації навчальної діяльності, самостійному оволодінню теорією та практикою, перевірці самого себе на знання навчального матеріалу;

- функцію раціоналізації, тому що матеріал викладений так, що сприяє заощадженню часу викладача та учня , передбачає регулювання витрат часу на оволодіння матеріалом, розв'язання завдань тощо;
- функцію самоосвіти, у підручниках матеріал підібраний так, щоб забезпечує ознайомлення з усіма можливими джерелами і засобами для самостійного опрацювання та оволодіння знаннями та навичками, вправи дібрані так, що не тільки спонукають до розв'язання й пошуку нових знань, а й засвоювались, що згодом відобразиться на практиці;
- виховну функцію, адже після вивчення матеріалу в учня формується науковий світогляд, творче мислення, культура слова, прагнення до вивчення нового та здобуття інших знань.

Даний підручник є технологічним, адже відповідає всім структурним компонентам.

Як стратегічна й тактична модель, шкільний підручник в процесі навчання розкриває те, з якою метою є поданий матеріал, а також дає уявлення про що навчати дітей.

Як самовчитель, підручник ознайомлює та спрямовує учня на самостійне вивчення поданого в навчальному виданні матеріалу.

Функціональність навчальної книги зумовлена такими функціями, як розвивальна, виховна та інформаційна.

Технічність навчальної книги полягає у структурованості тексту.

Підручник «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотного містить такі види ілюстрацій: пізнавальні та художньо-образні.

Пізнавальний вид ілюстрацій допомагає учню чітко зрозуміти, про що йдеться у тексті, зображення містить достовірну інформацію об'єктивної реальності. Найчастіше зустрічаються фото та малюнки. Даний вид ілюстрацій представлений на сторінках 14, 18, 31, 32, 39, 48, 51, 85, 94, 98, 100, 103, 120, 128, 130, 135, 145, 149, 158, 162, 163, 167, 183, 193, 195, 198, 199, 202.

Художньо-образні ілюстрації допомагають глибше зрозуміти задум автора, тут вони розвивають уяву учня, яка безпосередньо проходить через авторську фантазію. Дані види представлені на сторінках 5, 6, 7, 10, 11, 27, 30, 36, 45, 53, 57, 60, 68, 73, 80, 81, 83, 90, 106, 107, 111, 124, 148, 160, 171, 177, 180, 185, 191, 203, 205.

У підручнику ілюстрації зрозумілі відповідно до їх вікової класифікації.

Представлено зображення до вправ, де учні повинні самі описати те, що знаходиться на полотні та поділитись своїми враженнями від переглянутого. Такі вправи розширюють світогляд школярів і допомагають розвивати свою уяву. (Наприклад такі вправи є на сторінках 27, 39, 130, 98, 90, 80).

Але у навчальному виданні зустрічається негармонійне поєднання ілюстрації з текстом. Розглянемо детальніше.

Наприклад, на сторінці 5 зображено малюнок козака з бандурою, і, побачивши це зображення, можна скласти враження, що у тексті буде йтись про козаків і їх походження тощо, проте в основному тексті йдеться про мову кожного народу. Такі невідповідності зображено на сторінках 6, 7, де до тексту додано малюнки дітей, що зовсім не доповнюють основний зміст.

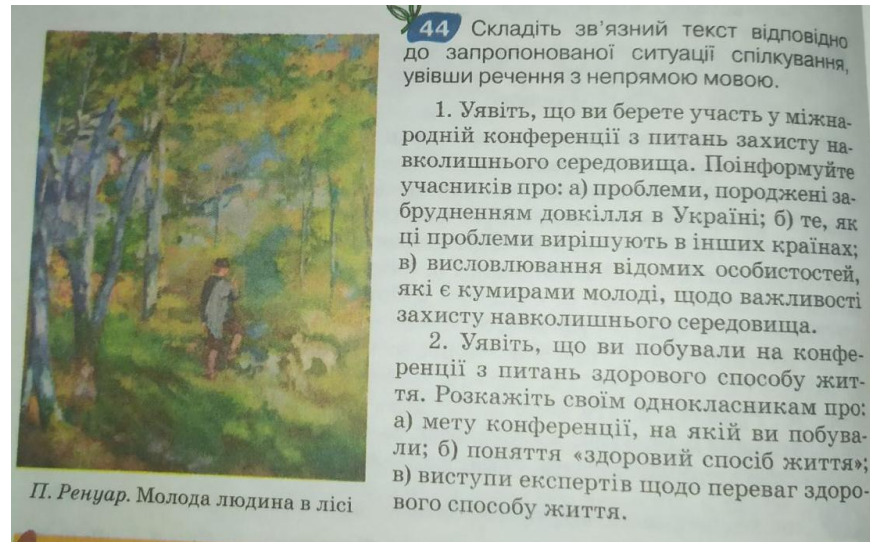
На сторінці 11 (див. Мал. 17) є текстовий матеріал, в якому йдеться про відповідальність, а також малюнок, що зовсім не відповідає змісту, адже на ньому зображено озеро посеред степу (назва «Поно землі»).

Малюнок 17. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 30 (див. Мал. 18) є вправа, в якій потрібно скласти зв'язний текст відповідно до запропонованої ситуації. Наведено приклади тем міжнародної конференції з питань захисту навколишнього середовища та з питань здорового способу життя. Прикріплений до вправи малюнок, де є чоловік в лісі. Ілюстрація не відповідає змісту матеріалу.

Малюнок 18. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 36 йдеться про радість писаря, до нього представлена фотографія часослова ІІІ Фіюля. На перший вигляд ніби все гармонійно, але в самому матеріалі йдеться про те, як Іван Томашевський та інші писарі залишали записку від себе, яка інформувала про закінчення переписування літописів. На мою думку, краще було б обрати фото, де писарі переписують літописи, або ж Івана Томашевського.

На сторінці 45 (див. Мал. 19) представлено вірш під назвою «Їхав місяць» та малюнок заходу сонця в Криму. Тут зовсім не співпадає представлена ілюстрація з поезією.

Малюнок 19. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 73 є вправа, де йдеться про мелодію скрипки ввечері й додано малюнок літнього вечора. На нашу думку, глянувши на це зображення, важко сказати, що це вечір, швидше це хмари, що насуваються.

На сторінці 107 (див. Мал. 20) є вправа, в якій йдеться про тополлю біля рідної хати. А також представлено малюнок старої хатинки в літній період. Це зображення розповідає лише про один предмет із тексту, а основного — тополі немає.

Малюнок 20. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 148 (див. Мал. 21) одразу в очі кидається зображення гори, яку омиває море, і біля нього є текстовий матеріал про народні прикмети, що зовсім не відповідає малюнку.

Малюнок 21. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 171 представлено фотографію повітряних куль, а в тексті йдеться про першого повітроплавця. На перший погляд ніби все співпадає, але перший політ був у 1709 році, а на фото сучасні повітряні кулі. На мою думку, краще б було додати зображення першого повітроплавця або старовинний вигляд повітряної кулі.

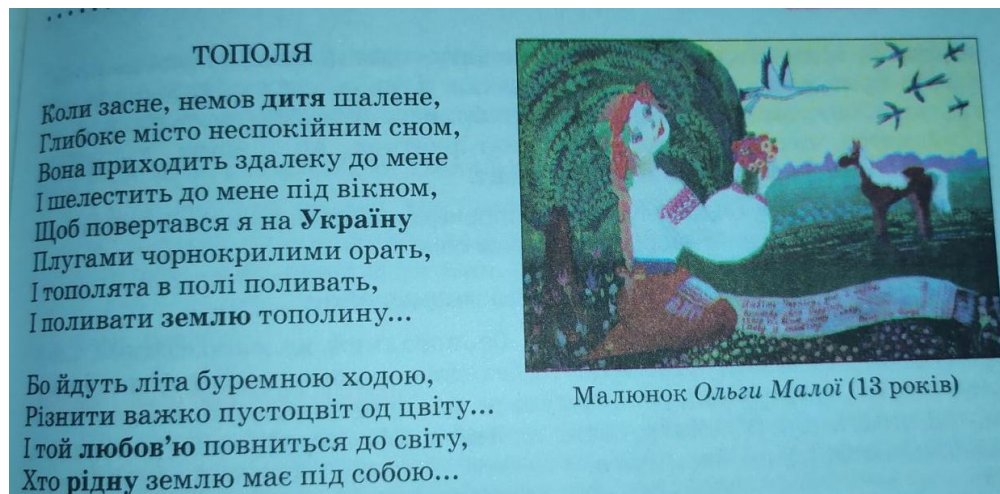
На сторінці 177 (див. Мал. 22) розміщено текст про редакторів і прикріплено малюнок «Суржик», на якому зображено павука на павутині й квіти. Це зовсім не відповідає тексту.

Малюнок 22. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас» О.

В. Заболотний

На сторінці 185 (див. Мал. 23) представлено поезію під назвою «Тополя», прикріплений біля неї малюнок, де ніщо не пояснює, що у вірші буде йти мова про тополя.

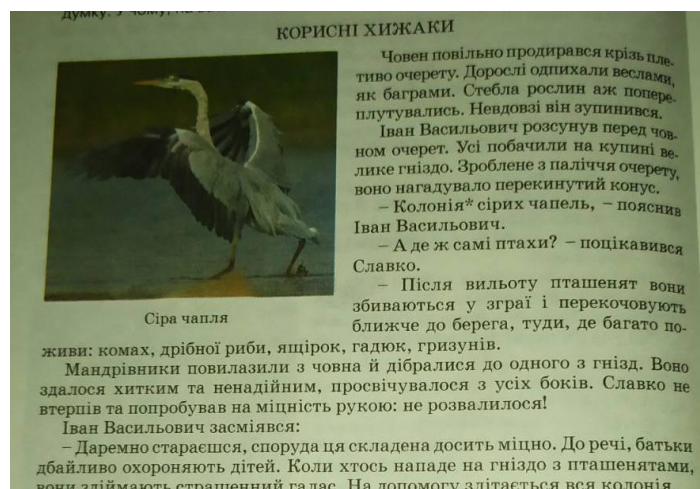

Малюнок 23. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

У підручнику «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотного представлено також і вдале та гармонійне поєднання текстового матеріалу з ілюстративним. Переглянувши його, можна визначити, про що буде йтись у вправі. Наведемо кілька прикладів.

На сторінці 32 (див. Мал. 24) представлено малюнок сірої чаплі. Ще до прочитання заголовка вправи можна зрозуміти, що мова йтиме про цей вид птахів.

Малюнок 24. Ілюстрація підручника «Українська мова. 9 клас»

О. В. Заболотний

На сторінці 111 зображено малюнок незвичайної дівчини, саме тому можна припустити, що текст вправи буде містити інформацію про дівчинку з певною родзинкою. Пізніше дізнаєшся, що це її незвичне ім'я.

На сторінці 205 представлено малюнок краплі, в якому є дитя, що сповіщає про зародження нового життя. Тому можна зрозуміти, що поезія буде про життя та вплив людини на нього.

Такі зображення допомагають учням правильно думати та аналізувати події.

На титульному аркуші видання зображено атрибутику українського мистецтва. Вона також присутня на шмуцтитулах підручника.

Отож, можна зробити висновок, що не всі ілюстрації, які представлені в підручнику «Української мови. 9 клас» О. В. Заболотного відповідають та гармонійно поєднуються із текстовим матеріалом вправ.

3.2 Рекомендації щодо покращення співвідношення вербального та візуального матеріалу навчальних видань.

Здійснивши аналіз підручників «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко, «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова, «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний, ми дійшли висновку, що кожен із підручників містить негармонійне співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу. Маємо такі рекомендації щодо покращення навчальних видань:

- потрібно обирати такі ілюстрації, які зможуть розповісти про те, що йдеться у тексті, ще до його прочитання;
- слід обирати такі ілюстрації, які доповнюють текст;
- якщо йдеться у тексті про певну особу, слід обрати фото даної особи та підписати його;
- якщо у вправі потрібно обрати, де вставити «и» чи «е», не варто додавати ілюстрацію;

- якщо у вправі йдеться про певний предмет (наприклад, квіти) та про пору року (наприклад, зима), то слід обрати ілюстрацію, яка відповідає обом вказівкам, тобто фото квітів на снігу;
- якщо у вправі йде мова про певний предмет (наприклад, вінок), то не потрібно додавати фотографію дівчини у вінку, адже вона може заплутати учня, слід обрати ілюстрацію того предмету, про який йдеться, тобто вінка;
- якщо у праві йдеться про певну подію (наприклад, про Тернопіль в 1990 рр.), то не потрібно обирати фото сучасного Тернополя, а підібрати відповідно до років;
- якщо є вправа, де потрібно описати, що зображено на фото, слід обрати максимально зрозумілі ілюстрації, а також їх має бути відповідно до обсягу навчального видання;
- не варто просто вставляти ілюстрації у текст навчального видання, якщо вони нічого не стосуються;
- слід відповідно до віку обирати певний різновид ілюстративного матеріалу.

Отож, рекомендацій щодо покращення є досить багато і їх слід виконувати для кращого сприймання тексту. Авторам та редакторам підручників «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко, «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова, «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентиліук, «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний, слід якісніше виконувати свою роботу, адже учні можуть заплутати своє сприйняття реального з віртуальним.

ВИСНОВКИ

Ілюстрація — це те, що доповнює текст будь-якого видання і відкриває читачу нові горизонти сприйняття того світу, в який хотів занурити його автор. А особливого значення зображальний матеріал набуває у навчальних виданнях, де до їх вибору потрібно ставитись ще більш ретельніше.

Але, щоб розпочати роботу з навчальними виданнями та їх наповненням, для початку слід знати, що це за такий вид. Нашу роботу ми почали саме з цього.

У першому розділі, вияснили, що таке навчальне видання та за якою класифікацією його розрізняють. Саме вона допоможе глибше задуматись над створення якісного підручника для школярів.

Перший аспект, який ми взяли до уваги — це функції навчальної книги. Вони допомагають учневі сформулювати його, як особистість, з набутими знаннями, які згодом можна використовувати у повсякденному житті, правильно висловлювати свої думки та раціонально використовувати час.

Другий аспект — це методика роботи редактора з виданнями навчальної літератури. Це один із важливіших етапів, адже тут перед редактором постає багато завдань. Найперше, що йому потрібно — це розібратись в типології, звернути увагу на адресність читача та характер інформації.

Навчальне видання повинне містити зрозумілу змістову частину, текст навчально-методичного рівня, гармонійний взаємозв'язок текстового та ілюстративного матеріалу.

Отож, створення зрозумілого та якісно виготовленого навчального видання — важка та клопітка робота автора та редактора.

У другому розділі, насамперед, ми розглянули структурні компоненти технологічності підручника.

Вияснили, що без даних компонентів шкільний підручний не є цілісним у процесі навчання.

Наступне, що ми взяли до уваги — різновиди ілюстрацій у книжкових виданнях. Саме за допомогою зображального матеріалу, дітки вчаться розуміти текст, стараються уявляти персонажів та події розповіді.

Тут ми виявили різновиди ілюстрацій, а саме вони поділяються на: пізнавальні та художньо-образні. Вияснили, що таке фотографія, малюнок, рисунок, схема, діаграма, графік тощо та зрозуміли, за якими ознаками та властивостями вони розрізняються одне від одного.

Аспект, на якому ми зосередились — це характерні ознаки використання ілюстративного матеріалу у навчальних виданнях. Тут ми вияснили, що за допомогою слова вчителя, учень краще сприймає ілюстративний матеріал у тексті.

Ілюстрація повинна підказувати те, про що буде йтись у тексті навчального видання. Весь зображальний матеріал повинен бути послідовний, кожен малюнок має продовжувати та підтримувати зв'язок з попереднім, витримані в одному стилі та відповідати хронології подій, виконані в спокійних тонах, які гармонійно будуть сприйматись учнем у зоровому насиченні і найголовніше — будуть йому зрозумілі.

Отож, підібрати вдалий та зрозумілий ілюстративний матеріал для навчальних видань — одне із найважчих завдань.

У третьому розділі, всі теоретичні знання використали на практиці при аналізі підручників з української мови, а саме: «Українська мова. 6 клас» А. А. Ворон, В. А. Солопенко; «Українська мова. 7 клас» О. П. Глазова; «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; «Українська мова. 9 клас» О. В. Заболотний.

Проаналізували їх за всіма типологічними ознаками; описали функції, яким відповідає кожен із них, структурні компоненти, що відповідають технологічності навчального видання.

Виявили, що дані навчальні видання містять пізнавальні (фото та малюнки) та художньо-образні різновиди ілюстрацій та описали їх.

Проаналізувавши видання, вияснили, що всі вони містять не гармонійне поєднання текстового та ілюстративного матеріалу, окреслили їх та описали, надали рекомендації щодо покращення співвідношення вербального та візуального матеріалу даних підручників.

Отже, вдало підібраний ілюстративний матеріал навчальних видань — це гарантія правильного сприйняття школярем тексту підручника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий: учебник. Москва : Издательство МГУП, 2002. 468 с.
2. Антонова С. Г. Структура, содержание и дидактические основы учебных изданий. Университетская книга. 2000.
3. Артьомов І. В., Ващук О. М. Навчальна книга: організація і методика створення: посібник. Ужгород: Закарпатський державний університет, 2012. 238 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3885>
4. Белічко Н. Ю. Українська книжкова графіка 50–70-х років ХХ ст. С. 126-141.
5. Близнюк А. С., Безверха Т. М. Оформлення видання : Посібник для студентів відділення «Видавнича справа та редагування». Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2007. 48 с.
6. Богородова Ю. В. Інноваційна навчальна книга як чинник трансформацій системи середньої освіти в Україні. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student_nauka/2017-2018/roboty_peremozhciv/A1Z26-osv_innovacii.pdf
7. Братко, А.А., Информация и психика. Новосибирск, 1977. 125 с.
8. Буга П.Г. Вузовский учебник : создание, выпуск, распространение. Москва : Книга, 1987. 160 с.
9. Видавнича діяльність у методичній роботі: Навчальне видання /Підготувала: М.І. Скрипник. Київ: ЦППО АПН України, 2006. 27 с.
10. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова для загальноосвіт. навч. закладів з навчанням рос. мовою: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2014. 240 с.
11. Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 272 с.

12. ГСТУ 29.2–97. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх шкіл та інших типів середніх навчальних закладів. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги.

13. ДСТУ 3017-95 видання. Основні види. Терміни та визначення
URL: https://ntb.pstu.edu/images/N-rabotniku/DSTU_3017_95.pdf

14. [ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с.](#)

15. Жосан О. Е. Шкільна навчальна література: теорія і практика : довідник. Кіровоград : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського» ; Імекс ЛТД, 2014. 156 с.

16. Заболотний О. В. Українська мова: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2009. 240 с.

17. Занков, Л.В. Избранные педагогические труды : объективные закономерности обучения и развития младших школьников. Москва : Педагогика, 1990. 424 с.

18. Каким быть ученику : дидактические принципы построения / под ред. И. Я. Лернера, Н. М. Шахмаева. Москва : изд-во РАО, 1992. 169 с.

19. Книжная графика. Основные элементы книги. 2016. URL: <https://iskusstvoed.ru/2016/12/02/knizhnaja-grafika-osnovnye-jelementy-kn/>

20. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.

21. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960-2000 рр.): дис. д-ра пед. наук. Київ: Інститут педагогіки АПН України, 2005.

22. Крайнікова Т. С. Коректура: підручник. Київ: Наша культура і наука, 2005. 252 с.

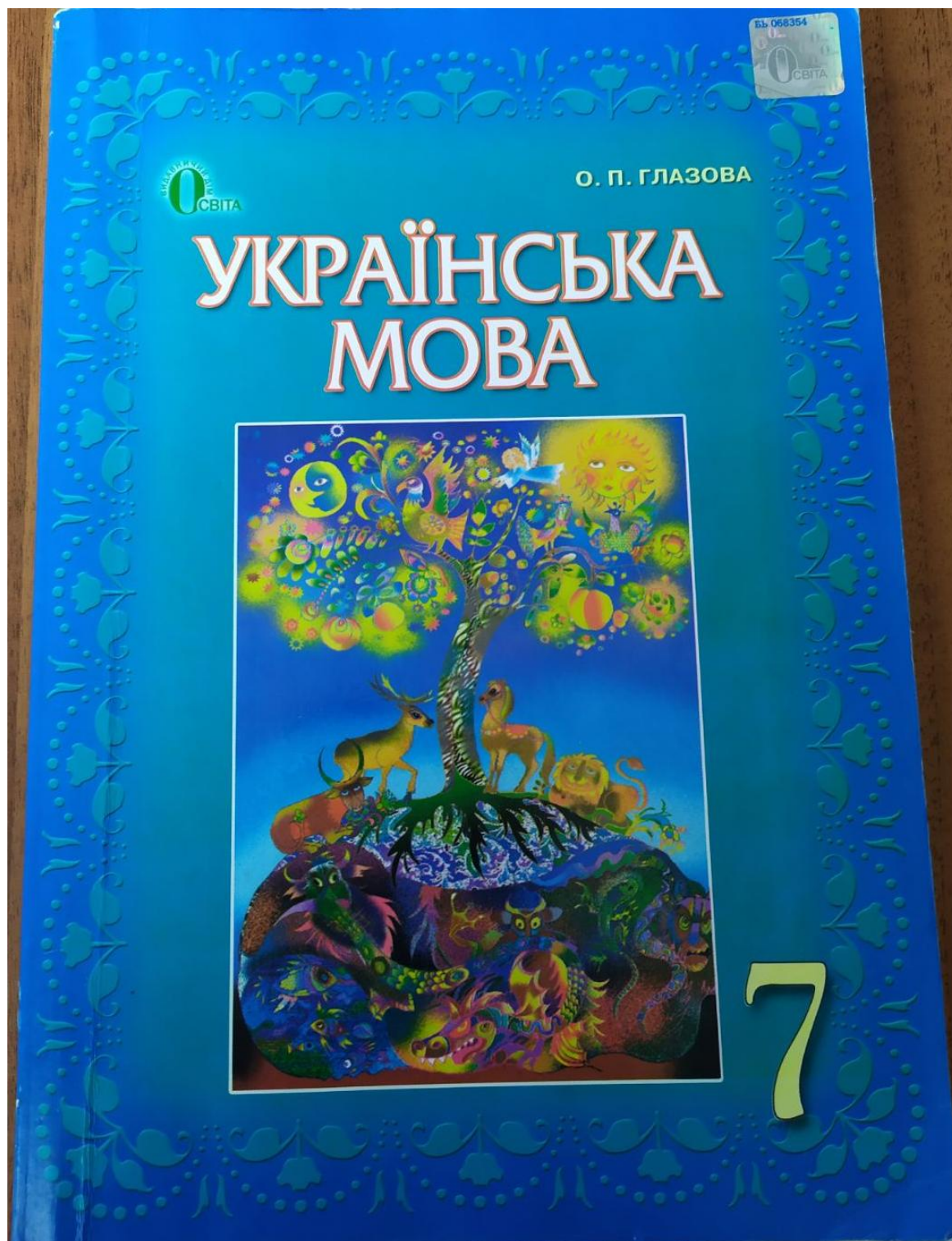
23. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації: посібник. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Львів: ПАІС, 2005. 200 с.

24. Кучерук О. Редагування тексту в шкільному курсі української мови: українська мова і література в школі. 2007. № 4. С. 14-17.
25. Ляшенко О. Вимоги до підручника та критерії його оцінювання: підручник ХХІ ст. Київ, 2003. № 1-4. С. 60-65.
26. Навчальна книга: організація і методика створення / упоряд. І.В. Артьомов, О.М. Ващук. Ужгород, 2012. 210 с.
27. Огар Е. І. Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи. Львів: Палітра друку, 2002. 224 с.
28. Партико З. В. Загальне редагування : навч. посіб. Львів : ВФ Афіша, 2006. 416 с.
29. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів СОУ 22.2-02477019-07:2007. URL: <https://skaz.com.ua/matematika/7016/index.html>
30. Погонєць І. В. Ілюстрування шкільних підручників: історико-педагогічна ретроспектива, 2016. URL: <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/612/61207120075826c95bc0b73202719c3e.pdf>
31. Плахотник В. М. Технологічність підручника як обов'язкова умова його ефективності. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ : «КОМП'ЮТЕР у ШКОЛІ та СІМ'Ї», 1999. Вип. 1. С. 12-14.
32. Редактор навчальної літератури: навч. посіб. / упоряд О. О. Кріт, Т. А. Починок, Н. М. Савенко, Ю. В. Хоменко. Київ: Інститут журналістики, 2016. 64 с.
33. Рідна мова: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук; за заг. Ред. М. І. Пентилюк. Київ: Освіта, 2008. 272 с.
34. Різун В., Любарщук Н. Вплив гарнітури шрифту на сприймання тексту: наукові записки. Київ: Інститут журналістики, 2000. Т.1. С. 129–130.
35. Русова Софія. Мемуари. Щоденник. Київ: Поліграфкнига, 2004. 544 с.

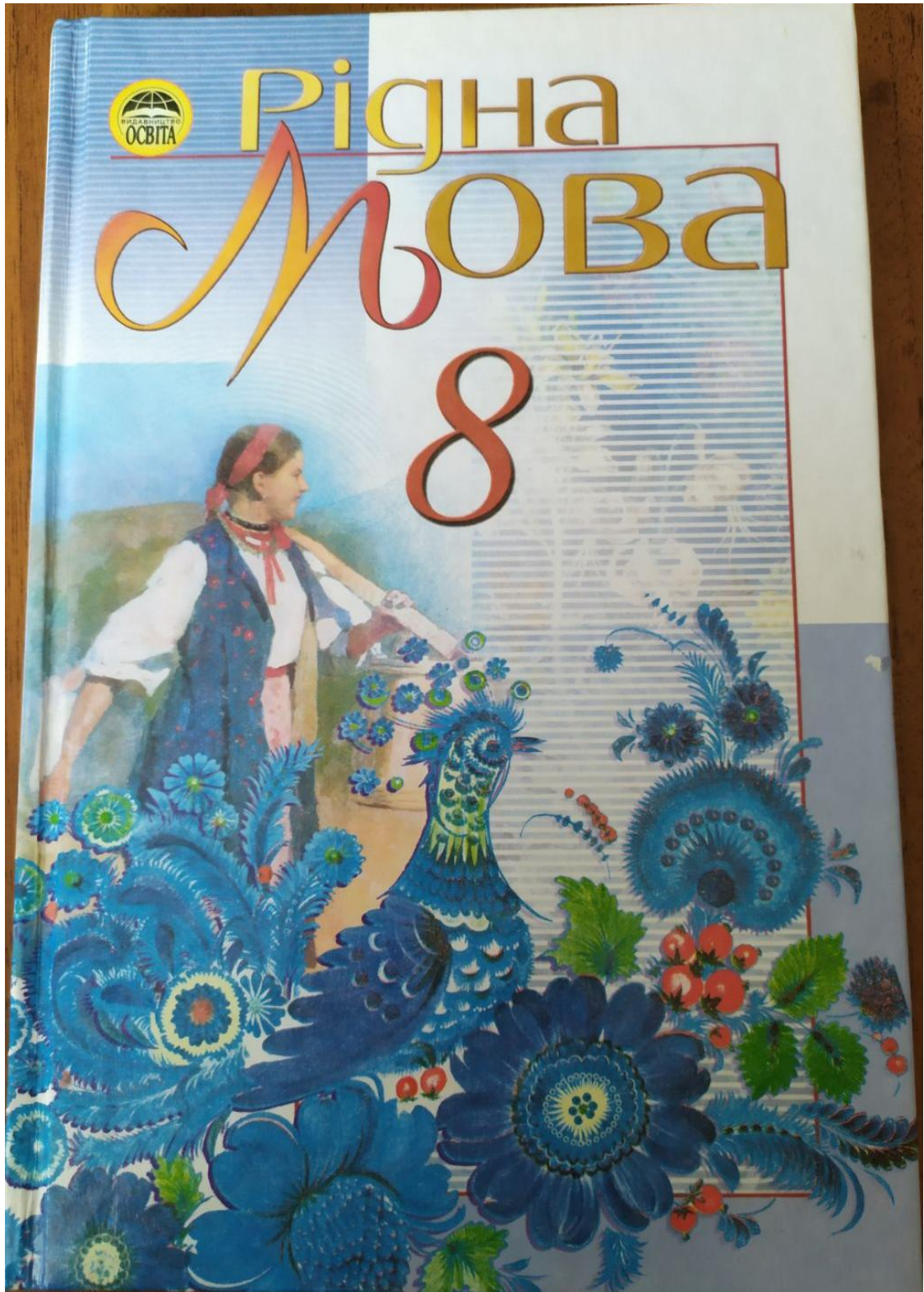
36. Савченко О. Я. Без якісного підручника якісна шкільна освіта неможлива. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ : «КОМП'ЮТЕР у ШКОЛІ та СІМ'Ї», 1999. Вип. 1. С. 3-6.
37. Самогіс М. В. Технологічність підручника для початкової школи: дидактичний аспект : магістерська робота. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 148 с.
38. Середа Л. П., Павленко В. С. На допомогу авторам навчальної літератури: навч. посіб. /За ред. В. С. Павленка. Київ: Вища школа, 2001. С. 8-10.
39. Сухомлинський В. О. Вогнегровий коник: казки, притчі, оповідання. Київ : Знання, 2007. 200 с.
40. Сухомлинська О. В. Ушинський К. Д. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття. Київ : Либідь, 2005. С. 284—292.
41. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця : практичний посіб. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.
42. Тимошик М. С. Методика підготовки до друку текстів для наукових, науково-популярних, довідкових та навчальних видань. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1185>
43. Тяпкин Б. Работа над книжными иллюстрациями. Москва: Книга, 1968. С. 5-6
44. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/>
45. Художнє редагування: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Наша культура і наука, 2012. 38 с.
46. Чоботар В. О. Перспективи українських підручників з іноземних мов: технологічність сучасних навчальних посібників. Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи: зб. наук. праць. Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. Вип. 2. С. 43-55

47. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги : навч. посіб. Київ : Книжкова палата України, 1999. 68 с.
48. Шевченко В. Е. Графічна організація друкованого тексту та його художня інтерпретація засобами складання: наукові записки. Київ : Інститут журналістики, 2001. Т.2. С. 53–69.
49. Шевченко В.Е. Розрахункові таблиці та стандартні документи з дисципліни "Художньо-технічне редагування". Київ : Інститут журналістики, 2009. 108 с.
50. Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавництво Паливода А. В., 2010. 516 с.
51. Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування: Тексти лекцій для студентів відділення «Видавнича справа та редагування». Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 254 с.

Додатки

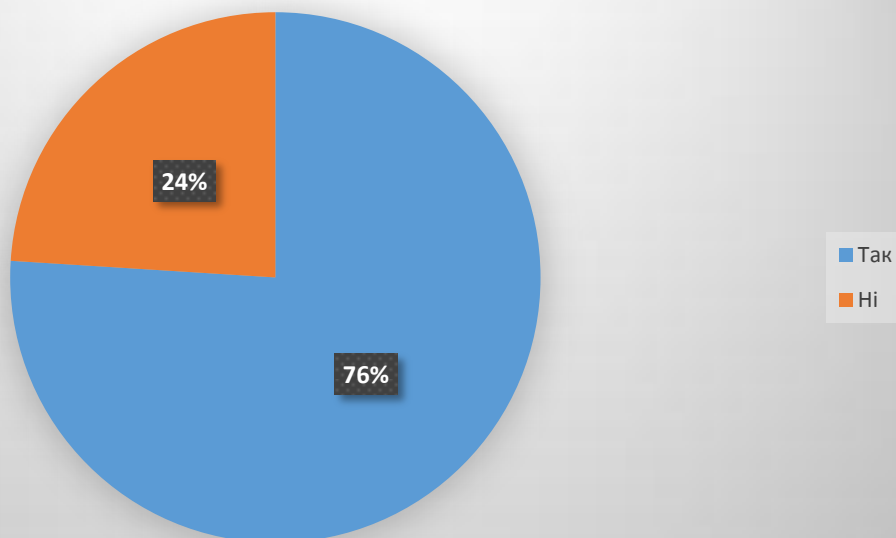
Зовнішній вигляд «Українська мова. 8 клас» М. І. Пентиліук, І. В. Гайдаєнко,
А. І. Ляшкевич, С. А. Омельчук

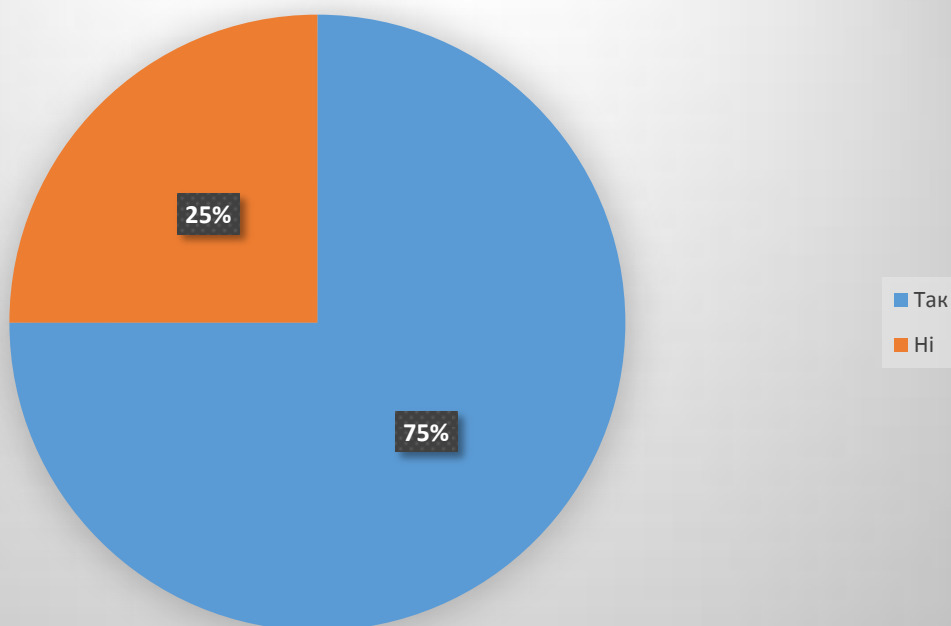
Результати опитування

Чи може зображення допомогти тобі зрозуміти текст підручника ще до того, як ти цей текст прочитаєш?

Результати оцінювання

Чи часто зображення відповідає тексту підручника?

Результати опитування

Чи допомагає тобі зображення краще зрозуміти текст?

